

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
Навчально-науковий інститут психології та соціальних наук
Кафедра психології

Харченко Руслана Володимирівна
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача в називному відмінку)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему: **«Конфліктність шлюбних партнерів та її роль у сімейних
стосунках»**

Група ІНЗ-8-22-Б1ПС(4.0з)
Спеціальність: 053 Психологія
Освітня програма: «Психологія»
Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

*Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів, текстів інших авторів мають посилання
на відповідне джерело*

(підпис)

Харченко Р.В.
(прізвище та ініціали)

Науковий керівник
ст. викл., Маклюк О.В.
(посада, науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

(підпис)

Київ 2026 р.

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
ПІВНІЧНОУКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІМЕНІ ГЕРОЇВ КРУТ
Навчально-науковий інститут психології та соціальних наук
Кафедра психології

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський) рівень
 Ступінь вищої освіти: бакалавр
 Галузь знань: 05 СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ
 Спеціальність: 053 ПСИХОЛОГІЯ
 Освітньо-професійна програма: «ПСИХОЛОГІЯ»
 Освітня кваліфікація: бакалавр з психології

Завдання на кваліфікаційну роботу здобувача

Харченко Руслани Володимирівни
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи:

Конфліктність шлюбних партнерів та її роль у сімейних стосунках

Керівник кваліфікаційної роботи

старший викладач

(посада, науковий ступінь, вчене звання)

Маклюк Олег Володимирович

(прізвище, ім'я, по батькові)

2. Термін подання студентом кваліфікаційної роботи на попередній захист 08.05.2026 року

3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи (рекомендовані науковим керівником та відповідним методичним забезпеченням (окремі аспекти роботи, обсяги роботи): проаналізувати теоретичні основи конфліктності шлюбних партнерів та параметрів якісного стану сімейних відносин; провести емпіричне дослідження впливу конфліктності членів подружжя на загальний рівень задоволеності сімейними відносинами; визначити шляхи подолання сімейних конфліктів та надати відповідні рекомендації з цього приводу.

4. Необхідний графічний та аналітичний матеріал за темою дослідження:

рисунки, таблиці, графіки, формули, розрахунки.

5. Календарний план виконання кваліфікаційної роботи

№ п/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи	Строки виконання		Примітки
		Планові	Фактичні	
1	2	3	4	5
1	Вступ	02.02.26 – 15.02.26		
2	Розділ 1.	16.02.26-16.03.26		
3	Розділ 2.	17.03.26– 20.04.26		
4	Висновки	До 30.04.2026		

6. Дата видачі завдання 02.02.2026 р.

Здобувач (ка) _____
(підпис)

Харченко Р.В.
(прізвище та ініціали)

Науковий керівник _____
(підпис)

Маклюк О.В.
(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Руслана Харченко. «Конфліктність шлюбних партнерів та її роль у сімейних стосунках» – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти – Північноукраїнський інститут імені Героїв Крут ПрАТ «ВНЗ «МАУП». – Чернігів, 2026.

Актуальність теми дослідження

Важливе місце в сучасній психологічній науці посідає проблематика конфліктності загалом та суто сімейних конфліктів зокрема, що знаходиться на перетині класичної конфліктології, соціальної психології та звичайно психології сім'ї. Наразі маємо здобутки у вивченні типів і видів конфліктів, механізмів їх формування, стратегії і тактики поведінки членів подружжя у ситуації відвертого конфлікту. Проте, питання зв'язку власне конфліктності з якісним станом сімейних стосунків загалом потребує подальшого дослідження.

Майже всі сім'ї в процесі свого функціонування і життєдіяльності зустрічаються з вагомими проблемними ситуаціями, розв'язання яких здійснюється в постійних умовах суперництва особистих потреб, мотивів і певним чином непримирених інтересів. Звідси вагому роль у сімейних відносинах грають саме подружні конфлікти, які виникають через наростаюче незадоволення потреб одного з членів подружжя.

Мета роботи:

грунтовно охарактеризувати закономірності і особливості конфліктності подружжя та довести її вплив на якість сімейного життя та загальну задоволеність шлюбом.

У кваліфікаційній роботі були використані наступні методи:

теоретичний (аналіз наукової психологічної літератури з проблематики сімейних негараздів); емпіричний (спостереження, експеримент, безпосередньо бесіда, аналіз результатів діяльності, узагальнення існуючих характеристик, тестування); математико-статистичний (кореляційний аналіз) – обробка та оцінка отриманих результатів проведеного дослідження задля визначення основних закономірностей, а також тенденцій.

Ключові слова *конфліктність, подружжя, сімейні стосунки, шлюбна пара, непорозуміння, суперечка.*

ANNOTATION

Ruslana Kharchenko. “Conflict between marriage partners and its role in family relationships” – Manuscript.

Qualifying work for obtaining the second (master's) level of higher education - North Ukrainian Institute named after Heroes Krut PJSC «Interregional Academy of Personnel Management»- Chernihiv, 2026.

Relevance of the research topic.

An important place in modern psychological science is occupied by the problem of conflict in general and purely family conflicts in particular, which is at the intersection of classical conflictology, social psychology and, of course, family psychology. Currently, we have achievements in the study of types and types of conflicts, mechanisms of their formation, strategies and tactics of behavior of spouses in a situation of open conflict. However, the issue of the connection of conflict itself with the qualitative state of family relations in general requires further research.

Almost all families in the process of their functioning and life activities encounter significant problem situations, the solution of which is carried out in constant conditions of rivalry of personal needs, motives and, to some extent, irreconcilable interests. Hence, a significant role in family relations is played by marital conflicts, which arise due to the growing dissatisfaction of the needs of one of the spouses.

The purpose of the work:

to thoroughly characterize the patterns and features of marital conflict and prove its impact on the quality of family life and overall satisfaction with marriage.

The **following methods** were used in the qualification work: theoretical (analysis of scientific psychological literature on the issues of family troubles); empirical (observation, experiment, direct conversation, analysis of activity results, generalization of existing characteristics, testing); mathematical and statistical (correlation analysis) - processing and evaluation of the results of the study in order to determine the main patterns, as well as trends.

Keywords: *conflict, marriage, family relations, married couple, misunderstanding, dispute.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
-------------------	----------

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ І ПРОБЛЕМИ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ

1.1 Аналіз сутності конфліктності подружжя.....	10
1.2 Моделі поведінки подружжя в конфліктних ситуаціях та різновиди сімейних конфліктів.....	27
1.3 Шляхи подолання сімейних конфліктів.....	40
Висновки до першого розділу.....	48

РОЗДІЛ 2 ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ КОНФЛІКТНОСТІ ПОДРУЖЖЯ НА ЯКІСТЬ СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ

2.1 Опис вибірки та методів дослідження.....	50
2.2 Характеристика методик дослідження.....	61
2.3 Аналіз та інтерпретація результатів	66
Висновки до другого розділу.....	73

ВИСНОВКИ.....	75
----------------------	-----------

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77
--	-----------

ДОДАТКИ.....	82
---------------------	-----------

ВСТУП

Актуальність дослідження. Психологічні питання становлення, розвитку та загального функціонування сім'ї посідають чільне місце в новітній психологічній теорії та, звичайно й практиці. Але при цьому, тематика саме сімейних стосунків є безмежною по суті і тому в ній завжди знайдеться місце досліднику. Певні аспекти подружнього життя були проаналізовані у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема питання сімейного побуту, рольової ситуації, визначенню міри прав та обов'язків у родині, дослідження видів сімейних взаємин, питання загальної задоволеності сімейними відносинами, обопільного сприйняття подружжя, родинної стабільності та відносної сумісності партнерів.

Тут, важливе місце посідає проблематика конфліктності загалом та суто сімейних конфліктів зокрема, що знаходиться на перетині класичної конфліктології, психології соціуму та звичайно психології сім'ї. Наразі маємо здобутки у вивченні типів і видів конфліктів, механізмів їх формування, стратегії і тактики поведінки членів подружжя у ситуації відвертого конфлікту. Проте, питання зв'язку суто конфліктності з якісним станом сімейних стосунків загалом потребує подальшого дослідження.

Майже всі сім'ї в процесі свого функціонування і життєдіяльності зустрічаються з вагомими проблемними ситуаціями, розв'язання яких здійснюється в постійних умовах суперництва особистих потреб, мотивів і певним чином непримиренних інтересів.

Отже конфлікт як дефініція може формулюватись, як певне зіткнення відверто протилежно спрямованих цінностей, загальних цілей, визначених інтересів, позицій, власних думок, що є по суті неминучим. Звідси, родинні конфлікти поділяються на конфлікти між: самим подружжям, батьками і їх

дітьми, подружжям і родиною кожного з членів подружжя, тобто бабусями (дідусями), дядьками, тітками і звісно онуками.

Головну ж роль у сімейних відносинах грають саме подружні конфлікти. Вони зазвичай виникають через наростаюче незадоволення потреб одного з подружжя. Таким чином, варто виділити наступні основні причин подружніх негараздів :

- глибока психосексуальна несумісність чоловіка і дружини;
- нереалізація ключової потреби у визнанні значущості свого власного "Я", тобто неповага до почуття гідності з боку когось із партнерів;
- незадоволення сутнісної потреби в загалом позитивних емоціях: відсутність достатньої ласки, відчуття турботи, уваги і цілковитого розуміння;
- девіантні по суті пристрасті одного з членів подружжя до надмірного задоволення своїх хворобливих потреб (алкоголь, наркотична залежність, ігроманія, матеріальні витрати тільки на себе);
- нереалізовані потреби у взаємній допомозі і обопільному порозумінні з питань життя родини (домашнє господарство, виховання малих дітей, відношення до батьків членів подружжя;
- відмінності у важливих потребах з спільного дозвілля, хобі і інших захопленнях.

До речі, не можна забувати і про додаткові чинники, що суттєво впливають на конфліктність подружніх пар. Зокрема це так звані кризові періоди у розвитку сімейних відносин та вплив зовнішніх факторів: погіршення загального матеріального становища родини; надмірна завантаженість одного з подружжя (або відразу обох) на робочому місці; безробіття одного з подружжя; тривала відсутність власного помешкання; нереалізованість щодо належного влаштувати дітей до школи, дитячого гуртка чи престижного інституту.

У сучасному соціумі на сімейні конфлікти суттєве впливає чинник зростання соціального відчуження; падіння моральних норм, включаючи традиційні звичаї сексуальної поведінки; зміна звичного традиційного положення жінки в родині (антагонізм між повною економічною самостійністю сучасної жінки і традиційним синдром домогосподарки); загальний кризовий стан економіки, війни, фінансові і соціальні катаклізми в державі.

Тому вирішення багатьох подружніх конфліктів сучасності залежить часто від взаємної емпатії, уміння подружжя зрозуміти, простити і головне вчасно поступатися. Одне з ключових умов позитивного завершення конфлікту дійсно люблячого подружжя - не домагатися перемоги за будь-яку ціну. Перемога така буде Піровою (рівноцінна поразці), бо улюблена людина буде емоційно пораненою, а це не є досягненням. Важливо також поважати іншого, не принижувати, якою б не була провина. Треба бути відповідальним і чесно запитувати самого себе (і звісно, відверто відповідати), що ж мене насправді турбує. Звісно, що не можна долучати до своїх конфліктів інших – батьків і особливо неповнолітніх дітей. Друзям, сусідам тут не місце. Відповідно, тільки від самих учасників подружжя повністю залежить благополуччя родини.

Отже, суто психологічна значущість означеної проблеми, її постійна актуальність зумовили вибір нами теми дослідження: «Конфліктність шлюбних партнерів та її роль у сімейних стосунках».

Об'єкт дослідження: конфліктність шлюбних партнерів.

Предмет дослідження - роль і вплив конфліктності членів подружжя на якість сімейних стосунків та загальну задоволеність шлюбом.

Мета роботи: ґрунтовно охарактеризувати особливості конфліктності подружжя і довести її вплив на якість сімейного життя та загальну задоволеність шлюбом.

Згідно з означеною метою дослідження ми поставили наступні завдання дослідження:

1. Здійснити загальний теоретичний аналіз означеної проблеми та висвітлити роль конфліктів в системі сімейних стосунків.
2. Провести емпіричне дослідження індивідуальних властивостей шлюбних партнерів та виявити ступінь агресивності і загальної конфліктності кожного з учасників подружжя.
3. Охарактеризувати вплив конфліктності подружжя на стан задоволеності шлюбом в цілому.

Дослідження подружніх пар проводилося протягом 2025 – початку 2026 років на базі Громадської організації "Чернігівська міська асоціація "Конкордія".

У дослідженні було застосовано *такі методи*: теоретичний (аналіз наукової психологічної літератури з проблематики сімейних негараздів); емпіричний (спостереження, експеримент, безпосередньо бесіда, аналіз результатів діяльності, узагальнення існуючих характеристик, ретельне тестування); математико-статистичні (суто кореляційний аналіз).

Наукове та практичне значення результатів полягає в тому, що отримані та доведені ґрунтовно дані дозволять поглибити загальне наукове розуміння впливу і ролі конфліктів у подружньому житті. Також матеріали роботи можуть бути використані при фаховій психологічній допомозі в умовах психокорекції конфліктних проявів, при викладанні спецкурсів, зокрема з сімейної психології та написання наукових статей для участі в конференціях.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, шести підрозділів, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 92 сторінки. Список використаних джерел - 65 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ І ПРОБЛЕМИ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ

1.1 Аналіз сутності конфліктності подружжя

На даний час, суттєві аспекти тематики родинних стосунків вже знайшли відображення в працях фахівців психологічної науки. Зокрема, такі явища подружнього життя доволі детально висвітлені у працях вітчизняних і зарубіжних спеціалістів: проблеми родинного укладу, рольової призначеності і структури, питання розподілу прав та обов'язків подружніх пар, з'ясування типів сімейної комунікації і взаємодопомоги. Окреслена проблематика знайшла своє відображення в зокрема роботах Т. Андрєєвої, Л. Бучинської, В. Дружиніна О. В. Зацепіна, Карабанової [2; 3; 5]. В свою чергу, питання щодо рівня задоволеності родинними стосунками, міжособистісної згоди і характеру сприйняття подружжям одне одного, сімейної стабільності в цілому, рівня сумісності партнерів ґрунтовно висвітлено у наукових працях Ю. Альошиної, М. Обозова, А. Обозової, В. Сисенко, [1]. Суттєвий внесок у суто психотерапевтичну і конкретну консультативну роботу із сімейними парми зробили В. Сатір, С. Кратохвіль, К. Роджерс. Зокрема, вони стверджували, що основою мирних взаємин у родині є постійний емоційний зв'язок чоловіка з дружиною, та запропонували дефініцію подружності [4]. Н. Пезешкіан дослідив етапи розвитку саме емоційно-близьких взаємин у родині і запропонував відносно універсальну схему подружньої взаємодії, яка за основу бере взаємне порозуміння партнерів в шлюбі та стан задоволеності загальними сімейними стосунками [7].

Щодо українських науковців-психологів, які плідно займаються проблематикою родини варто відзначити дисертаційні роботи:

Н. Хлопоніної, де висвітлено вплив рольових прагнень і очікувань членів подружжя на загальний характер сімейної комунікації. М. Мушкевич, в свою чергу дослідив чинник впливу батьків на розвиток відносин молодого подружжя (їх дітей). Є також цікаві з наукової точки зору дисертаційні дослідження, які присвячені з'ясуванню чинників родинної дезадаптації, характеристиці шлюбно-сімейної задоволеності стосунками та чинників належного функціонування сім'ї [6].

Узагальнюючи наукових здобутки на ниві сімейної проблематики спробуємо висвітлити психологічні проблеми родини під відносно іншим кутом, а саме конфліктності подружніх пар та її ролі в сімейному житті.

Зазвичай, створення родини розпочинається з напрацювання загального стилю (зразка) життя, з поступового пристосування членів подружжя, з відносного зближення смаків, тощо.

Зокрема, зближення смаків, суджень, оцінок у майбутньої родини відбувається переважно ще до того, як люди вступили у шлюб. Тобто молодята прагнуть усвідомити, в цілому прийняти і полюбити все те, що є цінним йому або їй. Як наслідок, на початку вже спільного мешкання яскраво постає щире бажання подружжя до максимально більшого духовного єднання, емпатії, прагнення жити і далі інтересами саме один одного.

Але коли проходить ейфорія від перших спільних і в цілому щасливих моментів (тижні чи місяці), особа неодмінно починає відкривати свої самі різні аспекти сутності, що може стати шоком для іншого партнера і з якими важко змиритись. Ось тут і може виникнути перша сварка, перший суттєвий конфлікт, пролунати перші образи [40].

Зазвичай, переважна більшість людей вступають у шлюб по любові. Тут вже важлива психологічна готовність до створення родини - це присутність різного роду розвинених навичок комунікації з людьми, певна єдність або тотожність поглядів на навколишній світ і сімейне життя в

цілому, уміння побудувати здоровий та адекватний морально-психологічний клімат в родині, демонструвати стійкість характеру і постійність почуттів, достатньо розвинені вольові характеристики людини.

Від історичної атмосфери тої сім'ї, в якій зростали члени майбутнього подружжя, теж багато, що залежить. Зокрема як складеться доля майбутньої родини, чи буде вона в цілому благополучною чи, навпаки, постійно буде зіштовхуватись з проблемами і непорозуміннями, що приведуть її до розпаду [39].

Багаточисельні дослідження науковців довели, що безконфліктних родин практично не існує. Особи на землі часто живуть в певному конфлікті з соціумом або навіть з самим собою. Всі конфлікти суттєво розрізняються в різних родинах за характером і періодичністю, а також, по навичках подружжя їх кардинально вирішувати і по культурі загальної поведінки в певній конфліктній ситуації.

Таким чином, конфлікт – це конкретна ситуація, в якій сторони-учасники прагнуть утримати позицію, абсолютно несумісну і суто протилежну стосовно інтересів іншої сторони. В свою чергу, будь-який конфлікт характеризується як деструктивними, так і конструктивними проявами [62].

Причин сімейних конфліктів доста і тому в науковій літературі їх прийнято типологізувати за наступними критеріями:

- конфлікти на основі як здається несправедливого в цілому розподілу праці тобто (різне розуміння прав і обов'язків);
- конфлікти з причин незадоволення певних потреб одного з подружжя;
- постійні сварки викликані певними недоліками у вихованні.

Щодо першої групи причин треба зазначити, що основою в розподілі родинних обов'язків є саме повна згода на визначений стан справ з боку обох

з членів подружжя. Як наслідок, і звична-традиційна (з чітким поділом обов'язків подружжя) і егалітарна (довільна) моделі розподілу родинних обов'язків можуть бути цілком доречними для повного сімейного благополуччя, тобто коли вони задовольняють обох з подружжя.

Якщо ж члени родини по-різному розуміють свої завдання і демонструють одне одному обопільно неузгоджені або відкинуті іншими побажання і вимоги, сім'я є відверто малосумісною та швидше конфліктною. Саме поведінка в шлюбі, яка відповідає тільки особистим уявленням про власну сімейну роль і сприймається як єдино вірна, а дії іншого партнера, оцінюються як не відповідні цим очікуванням веде до конфлікту [33].

З означеними очікуваннями і уявленнями тісно переплетені потреби, які члени подружжя хотіли б задовольнити першими в шлюбі. Якщо уявлення не співпадають, то і певні потреби будуть неузгодженими: ми хочемо задовольнити практично не ті потреби, які є важливими для іншого, і звідси, що чекаємо від нього реалізації саме тих наших нагальних потреб, які він, як особистість, задовольняти абсолютно не збирається.

Як наслідок, неузгодження трансформується спочатку в латентний, а згодом і у відвертий поведінковий конфлікт, коли один з членів родини з його власними очікуваннями і суттєвими потребами стає певною перешкодою для задоволення інтересів та намірів іншого [15].

Багато науковців пов'язують саму конфліктність або її відсутність з моделями поведінки, які традиційно склались в родині батьків молодят. Так, психотерапевт С.Кратохвил зазначає, що помітною є тенденція, коли особи неусвідомлено продовжують ту модель відносин, яка була притаманна сім'ям їх батьків, при цьому незалежно від факту того чи схвалюють вони її або ні.

Як зазначалось, термін "конфлікт" (від латинського conflictus тобто - "зіткнення") означає певне зіткнення антагоністично спрямованих цілей,

цінностей, важливих інтересів, позицій, сутнісних думок або поглядів відвертих опонентів або учасників взаємодії; фундаментальна розбіжність, особливо гостра суперечка, що доволі часто призводить до боротьби між сторонами.

Одночасно, варто відрізнити цей вид порушення родинної комунікації від інших ускладнень сімейних стосунків, які часто нагадують конфлікт, але за визначенням конфліктом не є. Саме в якості таких руйнівних форм подружніх взаємин є суперечка і відверта сварка.

Різниця між ними полягає в тому, що суперечка відноситься до способу досягнення обопільної, тобто єдиної для партнерів по шлюбу мети але кожний стверджує при цьому, що засіб дії іншого є неприпустимим, бо не дає змоги досягти поставленої мети, а абсолютно кращим є саме той спосіб дії, який він хоче реалізувати.

В свою чергу, сварка - це вже пряме зіткнення з питань безпосередньо цілей. В даному випадку вже піддаються критиці цінності, фундаментальні інтереси, власні якості іншої особи. У побуті зазвичай початок відвертої сварки прийнято позначати як "перехід на особистості". Якщо основою суперечки є твердження, що "потрібно чинити не так" і вона обходиться без суто негативних оцінок особистості опонента, то вже сварка завжди передбачає саме особисті звинувачення.

Суперечка – це обов'язкова сторона будь-якої спільної дії людей, тобто спільного життя. Але вся проблема суто людських взаємин полягає в тому, що немає стовідсотково дієвих правил, які дозволяють за суто зовнішніми ознаками відокремити суперечку від сварки, "спіймати" той момент, коли одне переходить в інше. До речі, у випадку, коли один партнер подружжя образив іншого лайливим словом, це вже одностайно говорить проте, що сварка почалася [61].

Проте мистецтво залишатися завжди у рамках суто суперечки - це ще не породжує мистецтво комунікації. Це лише мистецтво самоконтролю. Психологічне ж мистецтво – це майстерність спілкування, тобто здатність вчасно допомоги опоненту зберегти себе суто в рамках суперечки. Нажаль, доволі часто в ситуаціях роздратування і напруги, тобто ситуації багатій на вибухові і в цілому егоцентричні емоції, ми концентруємо увагу тільки на власній персоні і геть забуваємо про партнера.

Характеризуючи подружні конфлікти треба зазначити, що їх можна окреслити як взаємний негативний психічний стан членів подружжя, що має наслідком ворожість, певну відчуженість, прояв негативу в стосунках, що породжені несумісністю їх оцінок, інтересів або ціннісних потреб [63].

Перша і головна особливість такого стану – цілком ймовірна можливість його потужного переходу в стрес, навіть афект, тобто у вибух почуттів, який псує психіку індивіда (він робить вчинки, які б в належних умовах життя ніколи не зробив).

Другою особливістю такого становища є загострення суто негативних емоцій, тяжких переживань та їх постійне культивування. Звідси, при конфлікті проявляються саме такі негативні сторони особи, які до часу були приховані за зовні цілком позитивною поведінкою (певне почуття постійної озлобленості).

Третя особливість цього стану – це, коли конфлікт загострюється, ескалує, то він завжди має наслідком певну спустошеність і ситуацію при якій все інше, окрім звичайно самого зіткнення, здається невагомим та дрібним.

В той же час, варто сказати і про позитивну (тобто конструктивну) і суто негативну (деструктивну) наслідки конфлікту. Зокрема, конструктивна функція розкривається в об'єктивуванні сутності джерела розбіжностей, певних протиріч і створенні всіх умов для розв'язання конфлікту, а також у

профілактиці застою в стосунках, стимулюванні їх всебічного розвитку та максимальної оптимізації [56].

До речі, певний конструктив конфлікту в родинних стосунках має місце в тому, що він може бути могутнім джерелом розвитку особи і сімейної групи. Зокрема, для самої людини позитивні наслідки можуть проявлятися в досягненні певної душевної рівноваги, гармонії та покращенні щодо усвідомлення життєвих цінностей. В родині завдяки саме конфлікту можуть з'явитися абсолютно нові цілі, норми життя, ціннісні орієнтації [29].

У межах реалізації власної конструктивної функції усвідомлений конфлікт:

- а) пристосовує родину загалом і окремих її членів зокрема до відносно нових умов життя;
- б) робить явним джерело розбіжностей і сприяє, тим самим, їх усуненню;
- в) оголюючи і ліквідує протиріччя, звільняє родину від факторів, які руйнують її, і тим самим суттєво сприяє її відносній стабілізації;
- г) об'єднує членів подружжя і чітко орієнтує їх на захист її цінностей;
- д) сприяє зниженню внутрішньої напруги і дозволяє позбавитися від почуття фрустрації;
- е) допомагає віднайти дієві шляхи впливу на іншого члена родини;
- ж) дозволяє членам родини розкритись, тобто проявити ліпші якості своєї особистості і завоювати тим самим авторитет в сім'ї.

Таким чином, конструктивна функція конфлікту починає реалізовуватись тоді, коли члени подружжя або інші учасники, що полемізують, мають зформовані навички конструктивної роботи в суто конфліктній ситуації. Якщо цих навичок немає або вони недостатні, то суттєво посилюється деструктивна сторона конфлікту.

Деструктивна або негативна функція конфлікту розкривається в тому, що на рівні індивіда у міру накопичення відчуття невирішеності конфлікту він може мати наслідком постійно зростаюче відчуття певного психологічного дискомфорту. Відбувається підміна мети мотивом, тобто конфліктуючі полюси починають вже забувати про те, що було їх метою, а мета - це є конструктивне розв'язання ситуації. Як наслідок, починає домінувати прагнення дошкульно уразити іншого, завдати йому болю і шкоди, не рахуючись іноді навіть з власною шкодою [19].

Якщо внутрішньородинний конфлікт набирає рис затяжного, завдяки чому значна кількість базових потреб особистості перестає реалізовуватись, то підсумком такого конфлікту для неї може бути потужний невроз.

На рівні внутрішньородинного функціонування негативна функція конфлікту може знаходити прояв у порушенні безперервного обміну інформацією, загальної системи взаємозв'язків, погіршувати єдність подружжя, знижувати її певну згуртованість та можливість чинити опір труднощам [3].

Накопичення психологічного дискомфорту в ході розгортання конфлікту, починає набирати загрозливих рис і загалом спонукає членів подружжя швидше шукати конструктивні варіанти виходу з всієї конфліктної ситуації. Якщо власний самостійний пошук не мав успіху, конструктивним тут буде шлях звернення до психолога для розв'язання конфлікту.

Звичайно, конфліктною родина стає не відразу, а через певний час після укладання шлюбного союзу. Тут, у кожному індивідуальному випадку є свої характерні причини, що створили психологічну напругу і ведуть до дестабілізації сімейної атмосфери в цілому. Проте не усі родини зазнають краху, багатьом щастить не лише втриматись, але побудувати міцніші сімейні контакти.

Майже все залежить від того факту, що саме визначає появу конфліктної ситуації в родині і яка роль в ній кожного з членів подружжя, а також від їх спільної орієнтованості на позитивний чи деструктивний напрям вирішення суто сімейного конфлікту.

Тому варто розділяти такі терміни, як сімейні конфлікти і суто конфліктні сім'ї, бо конфлікт в родині, нехай і доволі бурхливий, ще не дає підстав говорити, що це конфліктне подружжя, і не завжди може свідчити про її крихкість та нестійкість.

У розвитку і функціонуванні майже кожної сім'ї виникають певні ускладнення, труднощі і певні протиріччя, які загалом можуть або конструктивно вирішуватись, або мати наслідком посилення розбіжностей, суперечок, сварок і самих конфліктів. Кожна сім'я є певною системою, що містить внутрішні відмінності, і, перш за все, суттєві відмінності між членами подружжя. Зокрема, різними можуть виявитись рівні освіченості, моральні уявлення, відношення до обов'язків на робочому місці, до загалом домашніх справ, потреби цілком духовні і матеріальні, чіткі уявлення про бажані форми реалізації часу дозвілля. Може бути доста різноманітних непорозумінь між чоловіком, дружиною і їх малечею. Ці непорозуміння і відмінності неодмінно зіштовхуються, породжуючи конфлікти [6].

В цілому конструктивне залагодження конфлікту веде до прогресу самої сім'ї, до виходу її на нові рубежі комунікації, до утвердження загального "Ми", а не егоїстичного "Я", тобто досягається стабільність родини. Але це, нажаль, тимчасово. Вже неминуче зріє новий конфлікт, і він знову і знову вирішується. В такому ритмі живе і функціонує практично кожна родина, і витривалість її не дана раз і на всі часи: вона постійно вирішується спільними зусиллями подружжя і доброю волею абсолютно всіх членів певної сімейної групи, їх загальним прагненням до єдності. Це цілком нормальне явище чи процес.

Звідси, відносно безконфліктною родина стає у наступних випадках:.

По-перше, коли сам конфлікт наче загнаний усередину і кожний член родини вже зневірився, що можна щось змінити, тобто кожен став байдужий одне одному, кожен прагне жити власними потребами. Виникає ситуація, коли люди наче живуть разом, але насправді нарізно і при цьому ніхто не наслідуюється розв'язати цей вузол, та реально не бачить в цьому потреби. В цьому випадку, відкритих непорозумінь і суперечок ніби нема, а хронічний конфлікт у латентному вигляді є наявним, що має наслідком припинення поступального розвитку родини [35].

По-друге, відвертих конфліктів не спостерігається і в тих ситуаціях, коли родина вже проіснувала доволі щасливо і так довго, що всі пристрасті майже уляглися, встановилися відносно рівні стосунки, члени подружжя розуміють одне одного наче з пів слова, тобто вони усвідомлюють, що потрібні іншій половинці і в головному живуть минулими спогадами.

Отже, там, де родина живе сьогоденням і планує майбутнє, де члени подружжя зацікавлені жити разом, де опопільно прагнуть до довершеності і до прогресу стосунків, конфлікти є неминучими. Головне питання тут в тому, яка частота таких конфліктів, з яких приводів виникають, в якій формі відбувається їх перебіг [36].

Якщо у родині обидва партнери хочуть уникнути або не допустити конфлікт, а у разі, якщо він виник - віднайти в цілому розумне рішення, таке подружжя може цілком дожити разом до глибокої старості.

Навпаки, інакше складається родинна атмосфера там, де члени подружжя навіть з дрібних причин готові сперечатись і сваритись, які в цілому протікають досить бурхливо, зі взаємними випадками і навіть зневагою, гучними криками і лайкою, що має наслідком розгортання конфлікту, який набуває рис затяжного, до певної міри хронічного і стає звичним засобом рішення геть усіх сімейних розбіжностей [49].

Як дослівно визначається в популярному серед спеціалістів довіднику з проблем родини - "Конфліктними подружніми союзами, називаються такі, в яких постійно є сфери, де стикаються інтереси, наміри, бажання усіх або декількох членів сім'ї (подружжя, дітей, інших родичів, що мешкають спільно), породжуючи сильні і тривалі негативні емоційні стани, безперервну неприязнь подружжя один до одного. Конфлікт - хронічний стан такої сім'ї" [7].

Звідси, конфліктні родини можуть бути як доволі шумними, до певної міри скандальними, де завжди підвищений тон, роздратованість стає буденною нормою взаємин членів подружжя, так і відносно "тихими", де подружні відносини відрізняються майже повним відчуженням, постійним прагненням уникати будь-якої взаємодії. До речі, в усіх означених випадках конфліктна родина негативно впливає на становлення особистості дитини і може призвести до різних в цілому асоціальних проявів у вигляді девіантної поведінки, тобто такої, яка відхиляється в стандартів[53].

Всі аспекти сімейних взаємин розгортається в просторі між специфікою окремих людей і їх очікуваннями, які, врешті решт, формують ставлення індивіда до самого себе і до власного оточення. У переважній більшості випадків проблеми міжособових відносин у родині вирішуються безпосередньо сім'єю, рідше і гірше, коли це буде із залученням старших родичів і друзів.

В таких сім'ях кидаються в очі саме негативні риси характеру того з партнерів, який не вміє, та і не прагне поставити себе в положення іншого, усвідомити його мотиви, загальний душевний стан, емоційно рефлексувати на переживання і навіть страждання і в цілому підтримати у конкретній життєвій ситуації. Відповідно, душевна закам'янілість і егоїзм осіб, що мешкають разом, вже самі по собі мають стати джерелом конфліктів і можуть призвести до розпаду родини.

Якщо ж така сім'я, на подив інших, продовжує бути, в ній обов'язково фіксуються обмеження майже всіх тенденцій для подальшого розвитку родини, процес соціалізації і загального виховання дітей суттєво деформовані, тобто виникають серйозні загрози для психічного здоров'я усіх без винятку її членів, і особливо малечі, бо все досягається в постійній борні, усі живуть у напрузі, ніхто не відчуває себе вільним у власних діях і вчинках. Як не дивно і ця соціально і психічно хвора родина може триматись разом досить тривалий період часу [24].

В свою чергу, якщо відносно конфліктні стосунки в родині не згасають, а, навпаки, мають тенденцію до розгортання з подвійною силою, членам подружжя не завадить замислитись над тим, а чи треба їм бути разом, чи не призведуть повсякденні спільні докори, повна зневага і часті сварки до руйнації не тільки основ самої родини, але й вразливої душі власних дітей.

До речі, варто зазначити, що дійсні причини гострих негараздів членів подружжя в конфліктній родині досить важко виявити. Це має наступні пояснення:

1. У будь-якому конфлікті суто раціональний елемент, зазвичай, значно ослаблений гостротою і силою емоцій, які переживаються членами подружжя.

2. Дійсні причини конфлікту як правило, надійно приховані в глибинах підсвідомості людини і в цілому психологічно захищені так, що проявляються на зовні тільки у формі цілком прийнятних для "Я-концепції" існуючих мотивувань.

3. Суттєві причини конфліктів можуть також бути нез'ясованими і через дію унікального, в своєму роді, закону групового каузального причинно-наслідкового зв'язку родинних стосунків, який в першу чергу фіксується саме в подружніх конфліктах.

В свою чергу, певна напруга в атмосфері сім'ї може бути обумовлена не однією, а цілим рядом причин, які далеко не завжди правильно усвідомлюються членами подружжя, а тому спільно ніколи не обговорюються, не усуваються, тобто повільно нашаровуються та мають наслідком зростання непорозумінь, що тягне за собою посилення загального несприйняття одне одного. Відповідно, конфліктні ситуації, що народжуються з дріб'язкових приводів, стають в цілому звичними і починають вже сприйматись як спосіб життя родини.

В таких складних умовах спільні інтереси відходять на задній план, від щодених сварок і вибухового з'ясування відносин травмується психіка, свідомо забуваються чесноти і гіпетрофуються недоліки одне одного, наростає об'єм образ, формується ненависть, і на цій основі виникають тривалі стресові стани [25].

В свою чергу, на родинну конфліктність впливають також особистісні особливості членів подружжя: більш конфліктними по суті є відносно м'які, витончені чоловіки фемінного складу, а менша конфліктність притаманна жінкам з доволі багатою уявою, активним і творчим складом розуму, яка не робить наголос на буденних справах. У членів подружжя, орієнтованих на зовнішню родинну активність, в цілому досить низька конфліктність з сімейно-побутових причин. Цілком доведений існуючий зворотний зв'язок адекватного сприйняття подружжям одне одного з їх рівнем конфліктності. Так, в конфліктних родинх партнери, зазвичай, значно переоцінюють самого себе, штучно приписують собі ті якості, яких інший просто не спостерігає.

Натомість, у відносно безконфліктних родинх стосунки будуються на іншому ґрунті. Тут члени подружжя більш уважно придивляються до самого себе, тобто критичніше налаштовані, ніж власне їх партнери. Це має наслідком певне попередження можливості появи непорозумінь в родині. Такі люди зберігають в подружньому житті постійну вимогливість до самих

себе, їх ставлення доволі доброзичливе до ближнього, вони в цілому уміють бути щиросердно вдячними за можливу підтримку і конкретну допомогу [32].

Що ж стосується суто конфліктних родин, то там члени подружжя досить часто бувають позбавлені такої потрібної їм морально - психологічної комфортної підтримки.

До речі, якщо в родині виникає атмосфера постійної недовіри, члени подружжя часто звинувачують одне одного в певній нещирості, замкнутості, відносній скритності, а буває, що і у відвертій ворожості. Усе це унеможлиблює процес гармонізації родинних стосунків і в цілому негативно впливає на бажання ухвалювати відповідальні рішення.

Специфічною рисою конфліктних родин є певна і цілком зайва ритуалізованість, тобто скутість в комунікації.

Звідси, члени родини ніби бояться сказати зайве слово, виразити яскраво власні переживання, порушити раз і назавжди заведений порядок комунікації і цим фактом викликати потужне обурення рідної людини, що ще завзятіше розпалює до того жевріючий конфлікт. Отже, конфліктні родини більш "мовчазі", ніж безконфліктні, в них члени подружжя значно рідше обмінюється якоюсь новою інформацією, відверто уникають так званих "зайвих" розмов, з очевидністю лякаючись, щоб зненацька не спалахнула чергова сварка, щоб не розбурхати приховані образи іншої сторони [40].

До речі, в конфліктних родинях партнери майже не говорять слова "ми", вони думають за краще вимовляти тільки "я". А це звісно свідчить про певну ізолюваність партнерів по шлюбу, про факт емоційної прохолоди і повну відокремленість, недостатню сформованість такого важливого в родинному житті відчуття саме "ми". І на завершення варто додати, що в проблемних, стабільно таких, що не припиняють сварки конфліктних родин комунікація один з одним базується на режимі одноманітного

монологу: вона швидше схожа на розмову глухих, тобто кожен говорить про своє, йому важливе, наболіле, але чути його ніхто не хоче, у відповідь лунає подібний монолог [59].

В свою чергу, ще одним суттєвим джерелом ускладнень взаємин членів подружжя в суто конфліктних ситуаціях є їх повне невміння висловлювати і яскраво проявляти власні почуття і переживання (демонстрація низького рівня культури відверто емоційного реагування).

Взагалі чи варто виражати власні надемоції і почуття? Можливо, їх краще буде приховати? У кожній цивілізації, у кожного етносу є власні уявлення про те, в якій мірі можна проявляти почуття при сторонніх, друзях або колегах. У сучасному соціумі зформувались із цього приводу стійкі стереотипи. Зокрема, існує давній міф про те, що мужній чоловік наче повинен уникати бурхливих емоцій або намагатись приховувати їх, якщо звісно прагне бути визнаним лідером і не здаватись оточенню занадто чутливим і навіть сентиментальним [43].

Що ж стосується жіноцтва, то їм за традиціями дозволяється відверто демонструвати власні почуття і емоції. Але тут проблема в тому, що в нашій культурі поки зовсім не прийнято, не виробилася стійка звичка, обговорювати власні переживання одне з одним, особливо тоді, коли вони стають занадто потужними. Одним із засобів зняття надвисоких емоцій є саме плідна і довірча розмова про них [33].

Відповідно, щоб не утворювати по суті конфліктну ситуацію в родині, будь-якій особі, а тим більше члену подружжя варто навчитись толерантно ставитись до сильних емоцій як у себе, так і у свого співмешканця, а також виробити навички відмови від комунікації, обговорення будь-яких питань, поки одним шлюбних партнерів володіють занадто сильні почуття. Як підсумок, треба зазначити, що важливо навчитись обговорювати із

співрозмовником власні вибухонебезпечні переживання, розвивати в самому собі уміння уважно слухати і головне чути іншого [41].

У відносинах близьких осіб, де прийнято відверто виражати власні думки і обговорювати переживання, зазвичай, панує атмосфера довіри, близькості, тепла, порозуміння, тобто психологічного комфорту. В цьому випадку, відповідальність за власні почуття і сильні переживання не переноситься на іншу людину, їй не докоряють постійно в тому, що такі потужні емоції власне виникли. Тобто, у взаєминах створюється ситуація, що дозволяє відносно відкрито говорити про все наболіле і вирішувати будь-які проблеми.

До речі, існує також старий міф про те, що відверто виявляти суто негативні почуття до іншого є поганим тоном і неприпустимим явищем, особливо у сімейних стосунках, бо гнів наче руйнує ці відносини. Члени подружжя, які вірять в цю міфічну сентенцію, починають штучно гальмувати негативні переживання, глибоко ховати їх від іншого, а буває, що і від самого себе, мріючи, що цим фактом вони в цілому зміцнюють шлюб. Але ховати на постійній основі свої неприємні відчуття просто неможливо: в свій час вони проривають греблю замовчування і досить часто в такій формі, з приводу якої доводиться жалкувати довгі роки і навіть все життя.

В свою чергу, свідомо загальмовані суто негативні емоції у пошуках шляхів виходу починають несподівано проявлятися побічно, тобто у формі гострої критики, постійного чипляння, бурмотіння, всебічного вираження незгоди з будь-чим. Тут проблема чітко простежується в тому, щоб знайти відносно адекватну форму вираження власних негативних емоцій. Разом з прямим, зовнішнім проявом негативних почуттів (голосно грюкнути дверима, демонстративно розбити щось, завити), існують загальні непрямі, замасковані способи їх чіткого вираження [27].

В цьому випадку, пряме і відверте вираження має суттєвий позитивний сенс, а саме, будь-яка людина з близького оточення, принаймні, бачить важкий стан і карколомні переживання партнера, тому може в цілому зрозуміти, що саме його так дратує і виводить із себе, а злий партнер з свого боку хоч і в цілому неадекватній формі але зкидає частину власної напруги. Непрямі ж засоби і способи не приносять суттєвої користі жодному з членів подружжя, вони тільки здатні цілковито заплутати ситуацію, перетворити її ще більш незрозумілу.

Звідси, найвірніший і цілком продуктивніший спосіб прояву негативних переживань - це їх вербальний опис. Саме при такому описі дуже важливо не відволікатись на інші теми, не переводити всю розмову на визначення того, що породило такі бурхливі почуття (особливо, коли той, хто викликав такі переживання – безпосередньо партнер по шлюбу, або його родичі чи друзі).

До речі, можна поставити питання, а що дає такий опис власних переживань? А він дає наступне:

1. Реально з'являється чітка можливість для того, щоб тебе зрозуміли.
2. Виникає зворотнє прагнення у шлюбного партнера поділитись власними переживаннями і бажаннями.
3. Коли член подружжя говорить про власні емоції і переживання, описує їх зрозумілими термінами, він починає сам їх ліпше розуміти і адекватно оцінювати.

Все вище зазначене разом, суттєво знижує накал пристрастей і не дозволяє бурхливим емоціям загальмувати саму можливість розумного розв'язання конфліктної ситуації, що була склалась [42].

1.2 Моделі поведінки подружжя в конфліктних ситуаціях та різновиди сімейних конфліктів

Унікальність багатьох родинних конфліктних ситуацій криється в тому, що не можна однозначно дати відповідь на запитання, а власне чия точка зору справедлива і хто цілковито правий, а хто ні і має поступитись, тобто відмовитись від власної думки.

Звідси, поведінка конфліктних сторін досить різнобарвна. Тому можна виділити наступні суто поведінкові стратегії, що визначаються за критерієм міри ефективності вирішення безпосередньо конфлікту: беззаперечне домінування; відхід або певне уникнення; звична поступливість; потяг до компромісу; пропозиція співпраці.

Так, домінування як не ефективна стратегія передбачає орієнтацію лише на особисті інтереси при абсолютному ігноруванні інтересів партнера. Вона з самого початку приречена на провал, бо постійна зневага до інтересів партнера в родині посилює її загальну дисфункціональність [5].

Щодо відходу в захист і уникнення конфлікту, то ця стратегія передбачає відмову від власних інтересів у сукупності з повною неготовністю піти на поступки інтересам партнера. Це має наслідком певне відкладення конфлікту і відповідно сприяє перетворенню його на хронічний.

Одночасно, поступливість як повна відмова від власних інтересів і постійна готовність піти поступки партнерові веде до хронічної фрустрації нашого візаві, відповідно несиметричних стосунків, тобто дисбалансу в розподілі повноважень, відповідальності, родинної влади та до падіння рівня стійкості і загальної стабільності функціонування сімейної пари [49].

В свою чергу, саме компроміс є доволі ефективним засобом вирішення родинних конфліктів, бо він має орієнтацію на конструктивний пошук взаєморозуміння через шлях взаємних узгоджених поступок.

Звісно, що саме співпраця партнерів по шлюбу як обопільний пошук оптимального рішення максимально відповідає інтересам обох членів подружжя і не лише дає змогу успішно здолати існуючі проблеми але і сприяє особистісному зросту учасників конфлікту та загалом підвищує ступінь їх комунікативної здатності і пропонує самий дієвий і не складний спосіб взаємопорозуміння в конфліктній ситуації [2].

Виходячи з того, що як кажуть "за бажанням" конфліктною ситуацією може бути практично кожна внутрішньородинна проблема, важливим фактором, що дає змогу звести нанівець більшість конфліктів, є конкретна поведінка членів подружжя під час самого конфлікту. Відповідно, якщо партнери по шлюбу бурхливо реагують на майже кожне протиріччя, максимально фіксуються на ньому, тиснуть і прагнуть довести свою повну правоту іншій стороні, то конфлікт неминучий.

В тому ж випадку, якщо всі неприємні події обговорюються в спокійній атмосфері і цілком доброзичливим тоном, тобто члени подружжя не намагаються довести, хто з них правий, а хто ні, і всі вони прагнуть піти на повне примирення (не чекаючи, щоб цей крок зробив інший, то періодичність і час перебігу конфліктів зменшується. Усвідомлення того факту, що у кожному конфлікті винними є обидві сторони, щире прагнення побачити і чесно визнати та взяти на себе власну провину, а не перекладати її на іншого, це головний важливий чинник, який сприяє тому, щоб внутрішньородинні конфлікти перейшли в конструктивну, а не деструктивну площину [20].

Треба зазначити, що у кожній родині виробляються власні способи і засоби та унікальний стиль вирішення шлюбних проблем, тобто суто

сімейних конфліктів, коли у всіх членів подружжя є власна точка зору на існуючу проблему.

Відповідно, вже починаючи будувати родину, члени подружжя повинні навчитись вирішувати власні сімейні розбіжності та певні спірні питання в тому руслі, щоб їх відносини не тільки не зазнавали руйнації але й натомість, ставали міцнішими і більш надійними.

Розглянемо відносно типові способи вирішення конфліктних ситуацій, до яких вдаються недосвідчені молодята в пошуках оптимальних рішень, для стабілізації сімейного щастя і добробуту? Відповідно, вони використовують наступні опробовані життям способи вирішення власних конфліктів, при цьому як мінімум два з них є доведено продуктивними.

1. Комуникативний спосіб. Подружжя має піти на відверту, в цілому спокійну розмову про проблему, яка виникла. Їх спільна мета – це знайти шляхи порозуміння і зближення назустріч одне одному.
2. Спосіб превентивних кроків. Не завжди дискусії членів подружжя потрібні. Так, бувають випадки, коли члени подружжя, усвідомлюючи проблему, автоматично, не домовляючись заздалегідь, починають пошук виходу з конфлікту.
3. Спосіб відсторонення. Деякі сім'ї вважають за краще займати у вибухонебезпечній ситуації позицію наче стороннього спостерігача [36].
4. Спосіб конфронтації. Відвертий різкий конфлікт, відкрита сварка, доповнена взаємними звинуваченнями, особистими образами та дріб'язковими претензіями.
5. Спосіб прихованої образи. Взаємне уперте мовчання, коли кожен з членів подружжя сильно ображається на іншого, але на відверту розмову, на чесне обговорення сімейних проблем не йде. Серед партнерів по шлюбу в таких ситуаціях домінує почуття певного занепокоєння, жалості до самих себе, позиція ображеного.

Щоб зменшити психологічну сильну напругу, отримати дієву моральну і суто психологічну підтримку зі сторони близького індивіда, в родині повинні культивуватись особливі довірчі відносини, які наче за замовчуванням передбачають, що члени подружжя готові вислухати, проявити емпатію, піти на компроміс і одне одному назустріч. Звісно, що тільки в родинях, де подружжя має уміння вирішувати власні сімейні проблеми, панує здатність не лише зберегти свій шлюбний союз, але і безперерійно надавати одне одному дієву обопільну підтримку і допомогу в питаннях розв'язання як загальних проблем, так і особистісних питань кожного з молодят [44].

Варто уникати в сутності деструктивних тактик (певного ігнорування, приниження честі і гідності партнера, прояву егоцентризму) і натомість користуватися позитивними. Зокрема, варто використати в міжособистісних відносинах так зване активне або контактне слухання. тобто чітку систему дій, які будуть сприяти концентрації уваги слухача саме на партнерові по шлюбу, певній активізації самовираження емоцій партнера, в цілому сприйняттю і усвідомленню всього сказаного і навіть не висказаного їм [46].

Досить актуальним в шлюбних відносинах є застосування такого методу як постійне підкреслення поваги і незамінності партнера (подячні висловлювання, підкреслення того, що його (її) вклад в стосунки є безцінним, те, що йому дуже вдячні, щиро захоплюються ним), а також безупинний акцент на непорушній єдності з партнером (репліки, які, констатують тотожність того, що говорять партнери по шлюбу, про перевагу саме спільності їх рис, позицій, емоційних переживань, загального досвіду).

Мати навички з позитивного вирішення родинних конфліктів – це значить, в цілому визнати і особливо гостро відчувати потребу в зближенні партнерів, необхідності кардинально змінити власні погляди, до того непорушні позиції і уявлення пропорційно до того, як подружнє життя

висуває власні та абсолютно нові вимоги, афішує нові запитання, які бувають іноді геть несподіваними для членів подружжя [47].

Треба зазначити, що однією з найбільших цінностей родинного життя та сімейних стосунків в цілому є повна упевненість в тому факті, що тебе розуміють і схвалюють. Дуже важливо для кожного індивіда постійно відчувати, що близька тобі людина ставиться до тебе з повагою, уважна до твоїх прагнень, готова тривалий час слухати. Саме у такій атмосфері людина може розкрити свій потенціал любові, довірливо комунікувати, тобто готова поділитись самими потаємними думками і прихованими переживаннями.

Коли ж ми переконані, що рідна нам людина не хоче зрозуміти нас, то наче опускаються руки, зникає всяке бажання комунікувати, тобто пропадає потяг до розмов про святе для тебе, цінне і значуще. Як наслідок формується почуття повної самотності, рвуться найінтимніші психологічні вузли, які наче зв'язують партнерів по шлюб у одне ціле.

Звідси. в оцінці фактора розуміння, разом із сприйняттям партнера як особистості, в допомогу якої можна вірити і у всіх випадках сподіватись, головною постала саме віра шлюбного партнера в те, що його повністю розуміють [10].

Отже, довіра – це одна з невід'ємних властивостей щасливих подружніх відносин. Без неї всі контакти стають суто формальними, абсолютно холодними, навіть манірними. До речі, справжня довіра не виникає зненацько, тобто нізвідки. Вона постає повільно в ході спільного і довготривалого сімейного життя, спільної і зрозумілої праці та одностайних рішень. Суть довіри розкривається тільки через принцип взаємності. Тому її доволі нелегко побудувати, а зруйнувати досить просто.

Що ж є тим стрижневим чинником, який геть руйнує довіру до партнера по шлюб? Зазвичай, довіра руйнується чи взагалі не формується, якщо один з шлюбних партнерів розглядає переживання іншого як

поверхневі, абсолютно неважливі, тобто як дрібницю, не варту пильної уваги, як пил, від якого варто струсити одяг або не помітити його існування. Якщо потужні переживання іншого партнера по шлюбу не сприймаються з увагою і повагою, вони можуть стати (що доволі небезпечно для подружніх стосунків) предметом жартів і навіть кепкувань. Саме повна невіра в те, що шлюбний партнер дійсно має важливі переживання і неуха до того, що він намагається сказати, неодмінно руйнує довіру і сам союз молодят [58].

На завершення розгляду означеного питання варто наголосити, що використання одним з подружжя відвертої інформації і зізнань іншого, постійне пригадування йому про незручні зізнання, теж і досить швидко ведуть до втрати довіри.

Згідно з матеріалами наукових соціологічних досліджень, в тих родин, де шлюбні партнери готові надавати одне одному моральну і головне психологічну підтримку, де кожен гостро відчуває, що може відверто висловитись, поділитись потаємними власними тривогами, певними сумнівами, де є взаємне порозуміння, обопільна довіра і партнери в цілому навчилися сприймати одне одного спокійно і такими, які вони власне є, саме в цій сім'ї будь-яка конфліктна ситуація вирішується у півтора, два рази швидше та успішніше, ніж у тих випадках, коли суто психологічний бік подружніх стосунків відкинутий далеко, тобто на останні позиції [37].

Тут також не треба забувати, що при зародженні конфлікту в родині страждають більше за всіх її молодші представники, тобто діти, які не бажаючи того, самі залучаються до відвертих конфліктних взаємин батька і матері.

Охарактеризуємо різновиди сімейних конфліктів.

На сьогодні існує доволі багато типологій родинних конфліктів. До групи найбільш вживаних варто віднести розподіл усіх конфліктів на суто конструктивні і відверто деструктивні. Відповідно, ознаками саме

конструктивного конфлікту є формування в результаті загострення ситуації взаємного і прийнятного спільного рішення та повного відчуття задоволеності. В свою чергу, ознакою відверто деструктивного конфлікту є характерне невдоволення підсумком подружніх зіткнень, певна емоційна напруга, що залишається як осад.

Відповідно, саме такі конфлікти знижують загальну задоволеність шлюбом у членів подружжя, викликаючи постійне відчуття існуючого непорозуміння, певної напруженості, роздратування і прикрості. В свою чергу, конфлікти, які часто повторюються, можуть зафіксувати ці відчуття, максимально розвинути їх аж до повного неприйняття і стану відчуження, коли сам факт існування шлюбу у членів подружжя оцінюється як непотрібний та занадто обтяжливий [50].

Деяко інша типологія родинних конфліктів була запропонована науковцем Р.Говдом. Зокрема, він виділив наступні типи конфліктів за критерієм відмінностей в динаміці протікання:

1) суто актуальні конфлікти, які характеризуються бурхливим початком (наче спалахом) та породжені спонтанною і якоюсь миттєвою причиною;

2) постійно прогресуючі конфлікти формуються тоді, коли особи досить довго не спроможні пристосуватись одне до одного, а як наслідок значно зростає стан напруги;

3) звичайні конфлікти, які викликані сталими і відомими давно причинами і непорозуміннями між членами подружжя, які через дію стереотипів, що сформувались, вже не підлягають усуненню силами самої родини.

Звісно, що для позитиву у сімейних відносинах кожен з означених типів конфліктів має відповідно неоднакове підсумкове значення. Суто

актуальні конфлікти краще сприяють розвитку стосунків в родині, чим ті, які постійно прогресують або звичайні.

В наведену типологію також варто додати ще наступні типи конфліктів: явні і латентні (приховані). При цьому суто явні конфлікти протікають доволі яскраво, тобто члени подружжя проявляють усну і невербальну агресію, відкрито вступають у активне протиборство, а у випадку прихованого протиріччя сам прояв конфлікту є латентним (зовні це фіксується як замкнутість, певна втома, довготривалий поганий настрій). Саме через це вони досить часто носять більш тривалтий і в цілому хворобливий характер, тобто їх важче виокремити та ідентифікувати [7].

В теорії соціальної психології серед складових структурних елементів конфлікту виокремлюється суто об'єктивна конфліктна ситуація (первинна по суті) та конкретні образи у її співучасників (вторинна). В цьому зв'язку, американський науковець М. Дойч виокремлює наступні типи конфліктів подружжя:

1. Дійсний конфлікт, тобто який існує абсолютно об'єктивно і сприймається цілком адекватно (як приклад, дружина прагне використати певну кімнату в будинку як вітальню, а її чоловік - як робочий кабінет).

2. Абсолютно випадковий, або загалом умовний конфлікт, який відносно легко виникає, хоч це і не повністю усвідомлюється його співучасниками (подружжя наче не помічає, щов будинку є ще вільні кімнати).

3. Цілковито зміщений конфлікт – це коли за наявним конфліктом приховуються абсолютно інші фактори (маючи суперечку наче з приводу вільної площі в будинку, члени подружжя насправді сперечаються із-за статусу дружини в родині).

4. Невірно адресований конфлікт (дружина сварить чоловіка за те, що він вчинив, виконуючи по суті її ж вимоги, про які вона вже не пам'ятає).

5. Суто латентний конфлікт, який ґрунтується на не зовсім усвідомлюваному членами подружжя протиріччі, яке однак об'єктивно існує в дійсності.

6. Неправдивий конфлікт приводу, який існує тільки через специфічне сприйняття членами подружжя але без об'єктивних на то причин [45].

В свою чергу, варто також зупинитись на характеристиці наступних видів конфліктів (критерій -на основі незадоволених базових потреб).

1. Конфлікти, які формуються на ґрунті незадоволеної базової потреби у визнанні значущості свого власного "Я", суттєвого порушення почуття честі та гідності зі сторони іншого партнера по шлюбу, тобто його в цілому зневажливого, відверто нешанобливого ставлення (гіркі образи, повна зневага, необґрунтована тривала критика).

2. Конфлікти і певна психічна напруженість на ґрунті незадоволених інтимних потреб як одного, так і обох членів подружжя. Вони можуть бути викликані конкретними відмінностями: знижене лібідо одного з членів подружжя, неспівпадіння добових циклів і ритмів утворення сексуального бажання; неосвіченість членів подружжя у питаннях загальної психогігієни життя; чоловіча еректильна дисфункція або жіноча повна фригідність; різноманітні статеві хвороби членів подружжя; стрес або хронічна фізична і розумова перевтома одного з шлюбних партнерів.

3. Психічна напруженість, стан депресії, конфлікти, суперечки, які викликані таким фактором як незадоволення базової потреби членів подружжя в загальних позитивних емоціях; обмеження ласки, в цілому турботи, уваги і відвертого порозуміння. Тобто наявне психологічне відчуження членів подружжя.

4. Девіантні по суті причини конфліктів, тобто на основі хворобливої пристрасті одного з членів подружжя до алкоголю, наркотичних речовин, ігроманія і інші дійсно гіпертрофовані потреби, які мають наслідком

матеріальні негаразди в родині, викликані неефективними витратами грошових коштів родини.

5. Конфлікти викликані суто фінансовими проблемами, породженими необґрунтованими і перебільшеними потребами одного з членів подружжя (питання спільного бюджету, утримання інших родичів, персонального вкладу кожного із шлюбних партнерів в матеріальне забезпечення родини).

6. Конфлікти і сварки на основі задоволення потреб членів подружжя в делікатесній їжі, модному одязі, на ґрунті облаштування помешкання, а також з приводу витрат на особисті парфуми та прикраси кожного з членів подружжя.

7. Конфлікти на підставі незадоволення потреби у взаємній допомозі, дієвій підтримці, в постійній кооперації і співпраці, а також ті суперечки, які мають за джерело походження розподіл праці в родині, реалізація домашніх справ, розподіл господарських обов'язків та нагляд за малечею.

8. Конфлікти і інші негаразди викликані різницею потреб і особистих інтересів членів подружжя щодо часу дозвілля, різних по суті хобі [8].

За критерієм міри небезпеки для родинної єдності конфлікти можуть мати наступні характеристики:

а) Цілком безпечні - виникають на ґрунті об'єктивних ускладнень, певної втоми, часткової дратівливості, стану епізодичного нервового зриву. Такі сварки в родині несподівано починаються і швидко можуть припинятись. Про них зокрема часто говорять так: "До ранку все загоїться";

б) Відносно небезпечні, коли розбіжності мають місце через те, що один з членів подружжя має, як думає інший, кардинально змінити власну поведінку (зокрема поступитись родичам, реально відмовитись від певних звичок, переглянути в цілому життєві цінності, особливості виховання), тобто ставиться питання рубо, що вимагає альтернативного рішення дилеми: поступатися і зберегти родину чи відстояти власні позиції і втратити її;

в) Безпосередньо або особливо небезпечні, які неминуче ведуть до розлучень [51].

Грунтовний аналіз наукових праць стосовно означеної проблематики свідчить, що у внутрішньородинному конфлікті звичайно винні саме обидві сторони. Відповідно, від того, який внесок і яким способом партнери по шлюбу привносять в еволюцію конфліктної ситуації, виокремлюють наступні моделі поведінки членів подружжя в міжособистісних внутрішньородинних конфліктах.

1. Намагання чоловіка і його дружини відверто самоствердитись в родині, зокрема, в статусі голови. Зазвичай тут певну негативну роль грають так звані "добрі" наміри і поради батьків шлюбних партнерів. Сама ідея утвердити самого себе "по вертикалі" недолуга і шкідлива, бо суперечить фундаментальному розумінню родини як групи психологічної і суто господарської співпраці. Тому активне прагнення до самоствердження буде охоплювати усі без винятку сфери взаємин і заважати адекватно оцінювати те, що дійсно відбувається в родині. Зокрема, різні висловлювання, наполегливі прохання, конкретні доручення будуть завжди оцінюватись як такі, що зазіхають на свободу, особисту автономію індивіда.

Для того, щоб уникнути цієї моделі поведінки, варто чітко розрізняти сфери управління різними ланками життя в родині і максимально здійснювати його спільно, звісно враховуючи принципи розумних переконань і доказів.

2. Певна зосередженість партнерів по шлюбу на власних справах. Типові звички від дошлюбного способу існування, коло старих друзів, принципова колись риса характеру (небажання йти на будь-які поступки), тобто установки з власного минулого звісно будуть заважати виконанню вже нової соціальної ролі чоловіка або дружини. Звідси формування певного нерозуміння того, що єдність родини обов'язково передбачає утворення

нового соціально-психологічного ладу. Нажаль, особи не завжди згодні на перебудову самої себе в напрямі, який передбачає суттєві зміни життя: "А чому і за що я власне повинен (чи повинна) перебудовувати укорінені звички?"

Звісно, що коли взаємини подружжя починають рухатись в цьому напрямку- безкомпромісності, безальтернативності, наслідком завжди буде конфлікт. Тут ми також не повинні забувати і обов'язково враховувати так званий адаптаційний чинник: повільне, поетапне залучення партнера по шлюбу до спільних дій, довготривале вироблення звичок суто нової моделі загальної поведінки. Прямий і жорсткий тиск буде ускладнювати взаємини і призведе до конфлікту.

3. Дидактична модель має місце, коли один з членів подружжя постійно намагається вчити іншого: як треба себе вести, як потрібно взагалі жити, де працювати, кого поважати тощо. Постійні повчання зачіпають практично усі сторони спільного подружнього життя, гальмують всі спроби зберегти самостійність, сіючи розбрат, породжуючи роздратування, емоційну напругу, почуття власної неповноцінності. Ця модель комунікації неодмінно веде до порушення будь-якої співпраці в родині, тобто утверджує систему так званого спілкування наче "по вертикалі", керівник - підлеглий.

Звісно, що позиція того, кого постійно повчають, в цілому подобається одному з партнерів (керуючому), і він повільно починає захоплюватись грою в головного. Поступово шлюб перетворюється у геть інші відносини, де є тільки ролі дорослої дитини та батька чи матері. Як наслідок, близькість між членами подружжя гине і вони самі втрачають ознаки чоловіка і дружини.

4. Модель - "постійна готовність до бою". Члени подружжя на постійній основі перебувають в стані напруги, яка викликана необхідністю давати відсіч психологічним атакам, тобто у підсвідомості кожної сторони зміцнилася думка про неминучість конфліктів, а звідси внутрішньородинна поведінка

сприймається як напружена боротьба за перемогу. Цікаво, що члени подружжя доволі часто цілком усвідомлюють ситуацію, знають фрази, відповідні форми поведінки, які ведуть до конфлікту але сваряться знову і знову [26]. Нажаль, сварка в родині має ще й такий негативний наслідок як віддалений в часі психологічний ефект, який наче цементує в відносинах відчуття постійного емоційного неблагополуччя.

5. Модель - "дочка – люблячий татко"/"синочок – ласкава матуся". Цей варіант має місце, коли у процес становлення взаємин подружжя, до їх корекції, на постійній основі, залучаються батьки, які задають наче тон всім шлюбним стосункам. Тут значна небезпека міститься в тому, що нове молоде подружжя штучно обмежує власний досвід побудови взаємин, проявляє інфантильність в спілкуванні, керуються тільки "цінними вказівками", міркуваннями і не завжди слухними рекомендаціями власних батьків, які при усій їх вдаваній доброзичливості, занадто суб'єктивні і нажаль, далекі від дійсних реалій взаємин молодят та не враховують їх психічний стан.

В процесі формування нової родини йде доволі складний процес злиття індивідуальностей, їх темпераментів і характерів, загальних поглядів на життя в цілому, накопичення важливого сімейного досвіду. Саме безцеремонне втручання в цю тендітну і делікатну сферу взаємин, до якого вдаються часто батьки шлюбних партнерів як правило має сумні наслідки для молодят.

6. Певна заклопотаність. У процесі комунікації між членами подружжям, в їх стилі життя, устрої сімейних взаємин доволі часто можна помітити стан певної заклопотаності, напруги, що має наслідком дефіцит в цілому позитивних емоцій і переживань [9].

Звідси у цілком благополучній родині завжди буде позитивне відчуття від сьогодення і очікування завтрашньої радості. Відповідно, для збереження його, подружжю варто залишати власний поганий настрій і можливі щодені

неприємності за дверима будинку, і, прийшовши додому, нести з собою тільки атмосферу радості і випромінювати оптимізм. Якщо ж хтось з подружжя перебуває не в гуморі, інший має допомогти йому всіма засобами позбутись пригніченого загального психічного стану.

Тобто, у кожній відносно тривожній і навіть сумній ситуації треба намагатись знайти місце для гумору, вміти дивитись на себе наче з боку; у родині варто постійно культивувати почуття гумору і не забувати про жарти. Позбутись неприємностей життя повністю неможливо, тому коли навалюються чергові негаразди, не треба лякатись, варто просто спокійно і зручно сісти та покроково розібратись в їх дійсних причинах [29].

1.3 Шляхи подолання сімейних конфліктів

Як ми вже зазначали раніше, непорозуміння у кожній родині, якою би міцною вона не була, в цілому неминучі, тому що в ній мешкають поряд люди з геть різними потребами, власними поглядами, унікальними інтересами, певними установками і, головне, індивідуально-психологічною і особистісною специфікою. Звідси дуже важливо мати уміння знаходити суто оптимальні варіанти вирішення можливих родинних труднощів, завдань і щоденних проблем, не пригнічуючи власної гідності одне одного. Саме це, на жаль, досить важко зробити.

Керуючись цим твердженням, науковці виокремили декілька відносно типових варіантів припинення (результатів) конфліктів.:

1. Безпосередньо примус (найбільш вживаний) – вольове та силове нав'язування такого варіанта рішення, яке задовольняє власне тільки

ініціатора самого конфлікту. Це суто авторитарний прийом і він має доволі несприятливі наслідки: обмеження прав членів родини, приниження їх честі і гідності, тобто наче досягається спокій і суто зовнішнє благополуччя шлюбної пари, а насправді у будь-який час може статись криза стосунків[18].

2. Пряма конфронтація – повне нехтування учасниками конфлікту думки і позиції іншого, тобто зростає негативізм у відносинах, справа відверто доходить до певної особистої зневаги, спільні інтереси родини відсовуються на отаннє місце, а у членів подружжя нарастають суто стресові стани [17].

3. Уникнення або відхід від розв'язання непорозумінь, які поступово накопичуються в родині. Загалом саме такий прийом не може бути визнаний раціональним і правильним: конфлікт фактично залишається, а його розв'язка тільки відтягується в часі. Але є тут і певний позитив, тобто з'являються конкретні часові можливості для обдумування суті претензії, для оцінки і вибору оптимального рішення.

4. Певне згладжування конфліктної ситуації. Цей варіант дає змогу зняти зайву напруженість, досягти нормальних взаємин, але не в кожному випадку.

5. Суто компроміс (найкращий варіант). Це відвертий пошук найбільш оптимального, до певної міри зручного і відносно справедливого для обох сторін конфлікту рішення. Але треба наголосити, що при обранні саме цього варіанта, треба обов'язково дотримуватись рівноправності сторін, вимоги повинні бути відвертими, присутня готовність йти на взаємні поступки [13].

Зняти градус накалу емоцій, загальну напруженість і відшукати оптимальне рішення може допомогти врахування і дотримання таких умов вирішення конфліктних ситуацій:

- певне звуження площини суперечки до можливого мінімуму;
- менеджмент негативних емоцій;

- відверте і чесне прагнення і головне уміння зрозуміти вимоги одне одного;
- усвідомлення того факту, що практично завжди сторони конфлікту не праві;
- уміння і навички членів подружжя вирішувати конфліктні ситуації з позиції доброзичливості;
- абсолютна неприпустимість образ і приклеювання негативних по суті прізвиськ одне одному;
- варто намагатись на постійні основі використовувати гумор;
- треба завжди пам'ятати, що будь-яка суперечка має зачіпати тільки вірогідні варіанти розв'язання проблеми і вестись під гаслом єднання.

При намаганні вирішити конфлікт постійно вживане запитання "А хто власне винен?" треба замінити іншим, примирливим запитанням: "Як нам власне бути"?

Звісно, що означеними правилами не обмежується весь спектр в цілому доречних засобів позитивного вирішення родинних конфліктів. Так, відомий в колах фахівців науковець-психотерапевт С. Кратохвіл винайшов своєрідну тактику поведінки подружніх пар, тобто таку форму спілкування з партнером, використання саме якої буде сприяти власне попередженню багатьох конфліктів, зняттю напруженості в сімейних стосунках, конфронтації і сварок загалом [12]. В свою чергу, він радить використати суто позитивні зовнішні форми поведінки, що включає пригнічення агресивних бажань в цілому чи, хоча б, їх візуальних проявів [16].

Маючи на меті встановлення позитивного психологічного клімату в родині С. Кратохвіл пропонує орієнтуватись на такі тактичні прийоми шлюбних пар. До речі, саме ці прийоми стали основою практичного посібника, який видавався подружнім парам при відвідуванні фахової консультації з сімейних проблем.

Отже, практичні рекомендації з недопущення родинних конфліктів.

1. Щиро цікавитися партнером по шлюбу. Для того, щоб зберегти добрі стосунки у шлюбі, необхідно намагатись всебічно пізнати його: відкрито цікавитися ним, його особистою думкою, його хобі і різними захопленнями. Відповідно, треба намагатися пізнати не тільки його кращі якості, але і намагатися вивчити його негативні і відносно слабкі сторони. Звідси, тому, хто загалом цікавиться тільки особистими проблемами, буде важко спілкуватись з іншими людьми і, звісно, зі своїм сателітом по життю. Саме розуміння партнера по шлюбу зводить нанівець число підстав для прояву агресивної поведінки.

2. Варто дослухатись партнера. Уміння ретельно та уважно слухати створює належний контакт з індивідами і зазвичай буває більш цінним за уміння просто говорити. І родина в цьому зв'язку не є виключенням. Як паприклад, бурхливий потік розмов дружини, що лавиною накриває чоловіка, який тільки що прийшов з роботи, про останні плітки про сусідів, про неслухняність малечі, про нестачу коштів чи певної речі в її одязі не буде сприяти утвердженню належного психологічного клімату в родині.

У такій ситуації чоловіку варто тільки промовчати і краще зосередитись на власних думках, якими він прагнув поділитись з власною дружиною. В свою чергу, тактовна дружина при поверненні чоловіка обов'язково вислухала б його першим і при цьому з увагою, а вже потім спокійно розповіла б йому про власні справи і бажання.

3. Варто говорити саме про те, що буде цікавим для партнера по шлюбу. Доволі часто буває, що однієї уваги слухача не достатньо. Той, хто комунікує має відчувати, що його співрозмовник не робить вигляд, що слухає, але реально стежить за темою, перебігом думки, в цілому розуміє його. Звідси варто подбати про те, щоб членів подружжя цікавив сам зміст розмови.

4. Не варто зловживати критичними висловлюваннями. Треба пам'ятати, що доволі часто критика рикошетом повертається саме туди, звідки вона розпочалась. Отже, якщо ми почали критикувати, треба бути готовим до того, що нам віддячать тим же способом. Коли дружина зауважує чоловікові, що він погано поголений і кепсько виглядає, вона неодмінно отримає щось на зразок такої відповіді: "Спочатку глянь на себе у дзеркало, який у тебе брудний одяг". Звідси, повинна бути конструктивність критики та включати в себе і позитивні в цілому елементи, вона не має зачіпати гідність партнера, а тільки наче "підштовхувати" його до самокритичного погляду [12].

Тим більше, не варто робити суто критичні зауваження у формі відвертих нападок, тобто критика не повинна бути занадто прямою: умова тут одна, критикуючи власного партнера, конче потрібно в цей же час подякувати йому за щось позитивне.

5. Треба бути максимально обережним з наказами. Більшість осіб не терпить, коли їм хтось намагається наказувати або грубо нагадує про обов'язки. В першу чергу, це стосується подружніх відносин, шлюбу в цілому, де партнери повинні почувати себе абсолютно рівноправними. Відповідно, для того щоб уникнути спонтанного, швидкого спротиву наказам, варто подати їх у формі запитання або краще прохання про допомогу.

6. Варто усвідомлювати власні помилки. Якщо вчасно людина зрозуміє особисті помилки і буде прагнути виправити їх, то сварки або інших негараздів в родині можливо уникнути. Відповідно, коли ми за власною волею приймаємо на себе як певну помилку те (самокритика), що у прямому сенсі помилкою взагалі не є, ми відкриваємо можливість успішно вирішити будь-які конфліктні ситуації.

7. Треба завжди пам'ятати, що криється за похвалою. Зазвичай ми піддаємо критиці те, що нам в цілому не подобається. Коли ж нас оцінюють постійно тільки позитивно (лестоці), ми найчастіше йдемо на угодовництво і як наслідок можемо промовчати. Зокрема, якщо чоловікові смакує обід, приготований його дружиною, він зазвичай їсть його мовчки. У випадку ж, коли страва йому не смакує, він негайно починає обурено висловлювати безліч претензій. Така поведінка є хибною. З точки зору збереження миру в родині треба чинити навпаки. У розмові подружжя варто трішки ідеалізувати власного партнера, висловлюватись про нього так, ніби він вже став саме таким, яким ми прагнемо його бачити.

8. Варто навчитись розуміти становище іншого, екстраполюючи його на себе. На в цілому спірні питання люди дивляться під власним кутом і звідси оцінюють їх по різному.

Ось паприклад така ситуація - чоловік спізнився на вечерю, про яку дружина попереджала давно і тому чекала на нього. Він, в свою чергу прийшов втомлений, знервований, зосереджений виключно на власних думках, тому погано їсть і залишає багато недоїденого. Наслідок один - скривджена дружина насупившись йде до окремої кімнати, між членами подружжя назріває напруга. Дружина може думати, що її чоловік грубий, неуважний щодо неї. Вона ж не розуміє, що на роботі у чоловіка було багато проблем і важких справ, які не відпускають його думки, і він просто не здогадується, що жінка хотіла зробити саме йому в цілому приємний сюрприз у вигляді урочистої вечері в інтимній обстановці, думаючи, що принесе йому відчуття задоволення.

Відповідно, якщо кожен з членів подружжя спробує перенести себе на місце іншого, зробить зусилля і постарается усвідомити ситуацію і зрозуміти переживання партнера по шлюбу, буде толерантний до нього і знайде цілком вірний вихід з ситуації, це дозволить не допустити конфліктів.

9. Спробувати не сваритися. Загалом, деструктивна сварка не сприяє вирішенню проблеми, що виникла, а тільки посилює загальну напруженість і відчуття крайнього ступеню несправедливості. Зазначений принцип "не сваритися" зовсім не вимагає повного мовчання сторін – тактично він вчить "бути вищим за будь-яку сварку", брати активну участь в діалозі але при цьому відкрито не суперечити тому, що стверджує партнер. У випадку, коли ми агресивно заперечуємо слова партнера, акцентуючи постійно на висловлюванні "ти абсолютно не правий", "це тільки твоя провина" тощо, ми наче даємо йому посил, що він цілком безглуздий або зовсім поганий, а ми в цей же час найрозумніші і в цілому кращі. Ця ситуація буде неприємною для кожного. Як результат, ми лише унеможливуємо прийняття власної думки, навіть якщо вона і слухна [56].

10. Треба посміхатись. Завжди привітна посмішка апіорі протилежна до ситуації конфлікту. У присутності завжди усміхненої особи у інших зникає бажання конфліктувати і сваритися та швидше формується подібне доброзичливе ставлення. Треба зазначити, що настрій легко передається іншим людям. Якщо індивід усміхатиметься партнерові по шлюбу, то можете не сумніватись, що у відповідь вам теж посміхнуться. Звідси, привітність і певна доброзичливість одного створюють в цілому аналогічну реакцію у іншого, тим самим знімаючи напругу.

Варто також зазначити, що при всякій ліпшій нагоді варто віддавати перевагу саме тим методам, що полегшують комунікацію і дозволяють щиро, і відкрито обговорювати засоби і способи рішення будь-яких проблем.

Але, що робити, коли означені поради не допомогли подружжю і не вдалося досягти взаємного розуміння, а розбіжності в родині загострилися настільки, що все це завершилось відвертим конфліктом? Американські науковці-психологи Я.Готлиб і К. Колби охарактеризували ряд чинників, які варто враховувати щоб уникнути в цілому деструктивних сварок членів

подружжя і, які допоможуть сприяти примиренню і досягненню згоди в родині [13]. Зокрема -

Не варто:

1. Просити вибачення заздалегідь.
2. Свідомо ухилятися від будь-якої суперечки, тероризувати постійним мовчанням або займатися відвертим саботажем.
3. Використовувати інтимні дані (одкровення) іншої особи для так званого удару нижче пояса або моральних знущань.
4. Долучати питання, що прямо не відносяться до суті справи.
5. Симулювати (удавати) згоду, плекаючи образу.
6. Намагатись пояснювати іншому, що він начебто відчуває.
7. Застосовувати нападки не прямо, а побічно, тобто критикувати тих, хто представляє абсолютну цінність для іншого (батьків, дітей від попереднього шлюбу).
8. Створювати гнітючу атмосферу або наче "підкопуватись" під іншого, посилюючи тим самим його загальну невпевненість в собі або вдаватись до відвертих погроз.

В той же час, варто:

1. Намагатись вирішувати конфлікт тет-а-тет (наодинці), без сторонніх (дітей, батьків тощо).
2. Треба чітко і ясно формулювати проблему і проговорювати аргументи іншого власними словами.
3. Намагатись розкрити всебічно ваші позитивні і негативні відчуття.
4. З доброзичливою готовністю вислуховувати не зовсім приємні відгуки про власну поведінку.
5. Достеменно з'ясувати, в чому ви маєте спільність і в чому розбіжність і що з означеного має перевагу для вас.

6. Ставити такі запитання, які повинні допомогти іншому члену подружжя підібрати потрібні слова для висловлювання власних думок і знаходження спільних інтересів.

7. Терпляче чекати, поки в цілому спонтанний спалах гніву стихне, не відповідаючи відразу тою ж монетою (бурхливими емоціями).

8. Пропонувати в цілому позитивні ідеї щодо взаємного виправлення.

Як ми вже зазначали, від подружніх негараздів найчастіше і найнебезпечніше страждає малеча. Якщо факт сварки має місце у присутності малих дітей, її варто намагатись завершити на позитиві. Зокрема, діти мають бачити, що їх батьки примирилися і єдність родини відновлена. Тут доречним буде (враховуючи сімейні традиції, тип темпераменту) наочно продемонструвати примирення і обопільну згоду жестом (подати одне одному руки, поцілуватись, обійнятись). Це звісно не завжди легко реалізувати на практиці але намагатись треба, воно того варте [14].

Висновки до першого розділу

Таким чином, керуючись результатами аналізу наукових психологічних літературних джерел (вітчизняного і зарубіжного походження) з означеної проблематики конфліктів подружжя ми дійшли висновку про необхідність подальших фахових досліджень в цій царині.

Наразі досить ґрунтовно досліджені але можуть бути продовжені та удосконалені наукові розвідки стосовно вивчення питань пов'язаних з характеристикою кризових етапів родинних стосунків, психологічної сумісності/несумісності подружніх пар і особливо сімейних конфліктів та їх причин.

На нашу думку, потребують особливо ретельного наукового пошуку, питання пов'язанні з визначенням дієвих практичних порад щодо запобігання родинним конфліктам, можливостями їх подолання та профілактики.

Було встановлено, що народження конфліктів в родині, їх еволюція є явищем цілком очевидним і неминучим, а також можна стверджувати, що конфлікти не завжди мають саме деструктивний характер. В свою чергу, конструктивне вирішення родинного конфлікту сприяє в цілому зміцненню подружніх відносин, їх переходу на відносно новий та більш якісний етап розвитку.

Були також виявлені, доволі тісні зв'язки родинних конфліктів з рівнем якості родинних стосунків. При цьому якість подружніх відносин є залежною не стільки від наявності чи відсутності конфліктних ситуацій, скільки від тих стратегій їх розв'язання, які обирає шлюбна пара.

Наведено типові для наукової літератури психологічні способи і засоби профілактики та подолання родинних конфліктів, які стануть у пригоді і будуть корисними для оцінки результатів нашого подальшого емпіричного дослідження.

РОЗДІЛ 2.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ КОНФЛІКТНОСТІ ПОДРУЖЖЯ НА ЯКІСТЬ СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ

2.1 Опис вибірки та методів дослідження

Наше дослідження проводилося протягом 2025 – початку 2026 років на базі Громадської організації "Чернігівська міська асоціація "Конкордія". Це громадське об'єднання здійснює волонтерську роботу та інноваційну діяльність, пов'язану з наданням психологічної допомоги людям всіх вікових категорій при переважній увазі до реабілітації сімейних пар, військовослужбовців і дітей з особливими потребами, а також, генерує, акумулює та поширює знання у психологічній та інших наукових царинах. Головою асоціації є кандидат психологічних наук Мозговий Віктор Іванович. Знаходиться за адресою: 14000, м. Чернігів, Україна, вул. Князя Чорного, 14.

У дослідженні взяло участь 12 подружніх пар. Зауважимо, що вікова різниця між членами кожного подружжя була не значна і коливалася у межах 2 – 5 років. Середній вік наймолодшої подружньої пари, що приймала участь у дослідженні становив 25,5 років; найстаршої – 41,5 роки. Тривалість перебування у шлюбі досліджуваних пар становила від 5 до 9 років, що було не випадковим і цілком узгоджувалося з метою дослідження. Вказана тривалість шлюбних стосунків досліджуваних пар дозволила уникнути урахування кризи першого року подружнього життя (яку пов'язують зі складностями взаємної адаптації членів подружжя та побутовими чинниками), а також кризи 3-ох років, що обумовлене необхідністю взаємного узгодження цінностей та інтересів. Отже, із нашого дослідження

були виключені деякі проміжні змінні, які могли б впливати на його «чистоту» та валідність.

Кожна з досліджуваних пар у емпіричній вибірці мала мінімум одну дитину. Одне подружжя виховувало трьох дітей. Респондентам було повідомлено про мету та завдання дослідження, надано детальні інструкції щодо виконання методик дослідження. Окрім цього, була використана система додаткових методів, що передбачала бесіди, аналіз продуктів діяльності, тощо (див. далі), яка дала змогу отримати якісні дані щодо особливостей сімейного життя досліджуваних, їх задоволеності шлюбом.

У процесі підготовчої роботи до проведення дослідження були виділені критерії якості родинних стосунків. Опрацювання цього питання дало змогу виокремити об'єктивні і суто суб'єктивні критерії якості відносин, які, звісно є взаємопов'язаними (див. рис. 2.1.).

Дані рисунку 2.1. свідчать, що до об'єктивних критеріїв якості родинних стосунків увійшли передусім ті, які пов'язані із звичними в суспільстві нормами згальної успішності та продуктивності шлюбної пари. Розглянемо їх більш ретельно.

Матеріальне становище, тобто майнове забезпечення родини, куди нами було віднесено стан прибутків сім'ї, наявність власного житла, засоби транспорту, є суто об'єктивним показником родинного добробуту. Цей критерій у значній мірі має залежність від соціально-економічних чинників на так званому макрорівні (стан економіки в країні чи регіоні) і звісно на мікрорівні (економічний статус власне кожного з членів подружньої пари, рівень освіти, соціальні зв'язки, матеріальне становище їх батьків). В свою чергу, такий критерій як фізичне здоров'я членів родини також може бути залучений до об'єктивних, бо у значній мірі пояснюється тими причинами, які не можна контролювати особисто. Зокрема, якщо з чоловіком і друною живе і виховується дитина з інвалідністю, то загальний статус родини за

інших однакових умовах має бути нижчим, у порівнянні з тими, що виховують цілком здорових дітей.

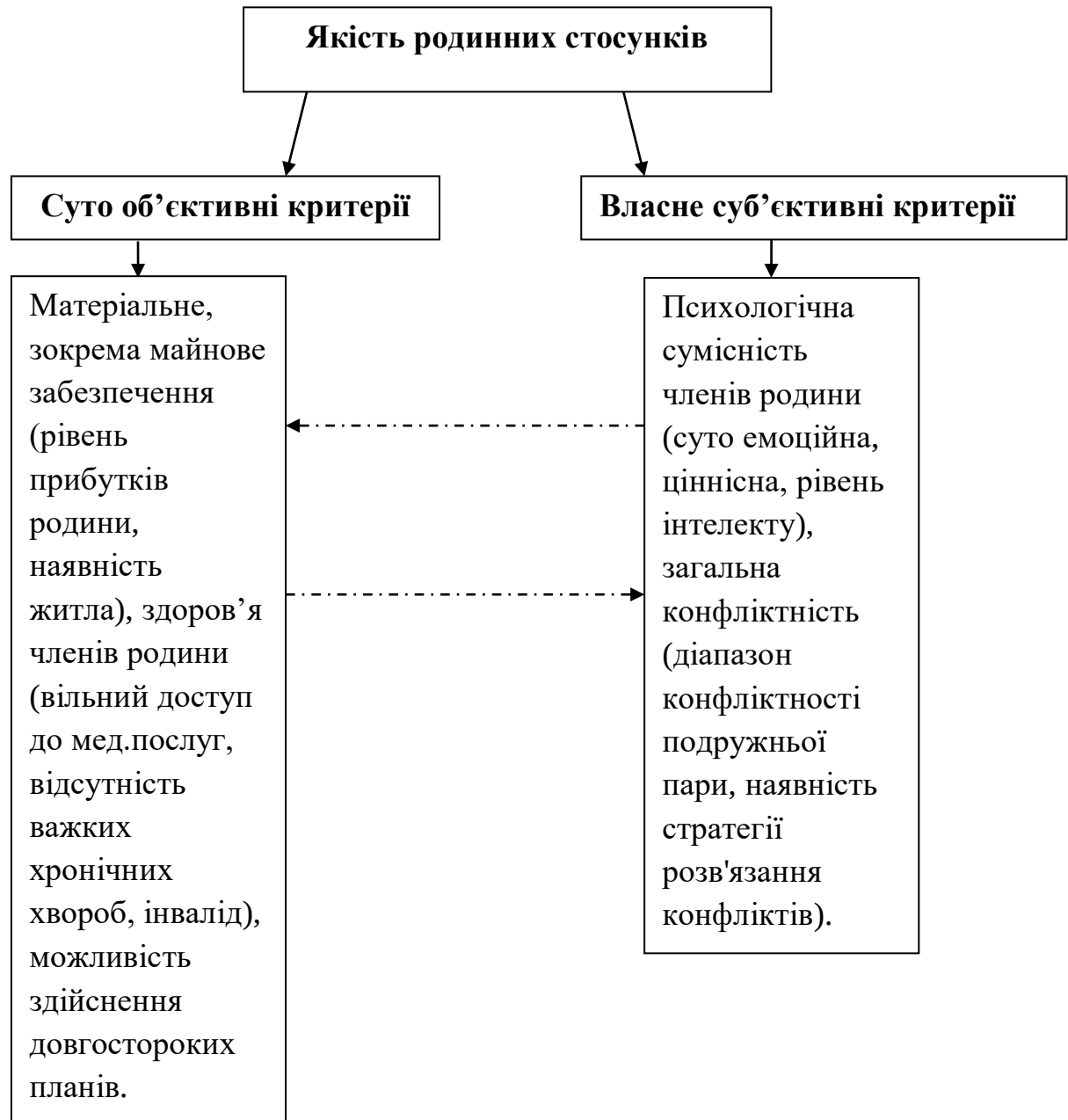

Рисунок 2.1. Теоретико-емпірична модель якості родинних відносин

Комплексним і суто об'єктивним критерієм тут буде реалізація довгострокових ідей чи планів, яка пов'язана з можливістю створення довготривалої перспективи родинного життя.

Серед власне головних суб'єктивних критеріїв, особливо треба виділити загальну психологічну сумісність та рівень конфліктності членів подружньої пари.

Треба зазначити, що чіткої розділової межі між об'єктивними та суто суб'єктивними критеріями якості родинних відносин не існує. Тобто перші можуть характеризувати другі і навпаки. Зокрема, психологічна сумісність членів подружжя, як загальна здатність відчувати одне одного та йти на компроміси заради спільного життя може дещо опосередковано позначитись на матеріальному статусі родини і навпаки. До речі, деякі об'єктивні критерії можуть існувати незалежно від власних, тобто суб'єктивних прагнень та зусиль (зокрема важка хвороба неповнолітньої дитини) та не підвладні змінам. Звідси зв'язки між означеними нами критеріями у вище наведеному рисунку зображено пунктирною лінією.

В свою чергу емпіричне дослідження конфліктності подружніх пар та її ролі в сімейних відносинах проводилося в головному із залученням загальнофілософських та суто психологічних методів. Зокрема, це наступні методи дослідження:

1. Метод відвертої індивідуальної бесіди.
2. Метод традиційного спостереження.
3. Метод аналізу відповідних продуктів діяльності.
4. Метод узагальнення відносно незалежних характеристик.
5. Метод звичайного тестування.
6. Методи статистичної оцінки даних.

Зокрема, метод індивідуальної та відвертої психологічної бесіди грає роль допоміжного методу в суто психологічних дослідженнях та застосовується з метою виявлення фактів та існуючих закономірностей, які прямо чи навіть опосередковано можуть стосуватись предмету нашого дослідження. Бесіда, яку обов'язково проводить фахівець-психолог, є загалом

цілеспрямованою, в цілому плановою, з точним і ясним формулюванням. Треба зазначити, що існують конкретні вимоги до правильної реалізації індивідуальної психологічної бесіди, що передбачають:

а) нежорстку, в цілому гнучку програму, яка допомагає оперативно комунікувати залежно від суджень піддослідного, його можливих реакцій чи психологічних станів;

б) цілком довірливий контакт психолога з досліджуваним;

в) бесіда не має перетворюватися в шаблонну анкету, тобто запитання треба ставити цілком природньо, усвідомлюючи контекст спілкування;

г) не варто ставити запитання у нав'язливій, сугестивній формі;

ґ) треба ставити запитання в суто непрямій формі, тобто провокуючи досліджуваного на цілком вільні міркування ("Як би Ви охарактеризували...?", "Як Ви загалом сприймаєте...?", "Що ви прагнете сказати про...?");

д) вся структура питань має допускати взаємну перевірку, конкретні взаємопояснення;

е) весь перебіг бесіди варто фіксувати, тобто документувати (записувати на диктофон; під протокол – мова досліджуваного повинна реєструватись дослівно, без будь-якого редагування – «наче робити світлину»).

В процесі нашої діагностики було здійснено доволі багато бесід як з кожним членом подружньої пари, так і з обома відразу, що дало можливість отримати чимало додаткових даних про історію родинних стосунків та повсякденний побут респондентів.

В свою чергу, спостереження як метод суто об'єктивного дослідження досить широко використовується в психології, в педагогічній роботі, у певних соціологічних дослідженнях. Звідси, спостереження – це такий метод

дослідження фактів та явищ реальної дійсності, який передбачає їх свідоме і цілеспрямоване сприйняття [18].

Тобто, спостереження – це особливий саме людський метод пізнання навколишньої дійсності. Воно вимагає активізації практично всіх психічних процесів людини, зокрема уваги та процесу мислення. В ході послідовного виконання спеціальних вправ здатність до спостереження може погресувати і навіть ставати такою рисою особи як спостережливість.

Історично склалось, що спостереження є складовою частиною загальної трудової діяльності, коли встановлюється чітка відповідність між результатом праці і його запрограмованим зразковим образом. З ускладненням всієї соціальної дійсності і операцій діяльності спостереження доволі широко використовується до різноманітних аспектів певної трудової діяльності (може бути наукове спостереження, спостереження динаміки інформації за допомогою спеціальних приладів, спостереження як неодмінна складова художньої творчості).

З розвитком галузей наукового знання стає більш опосередкованою сама структура спостереження. Відповідно, головними і необхідними стають такі його аспекти як: а) безпосередній задум; б) гіпотеза або припущення; в) система способів і засобів; г) підсумкова обробка результатів; д) контроль. Тут, важливу роль також відіграють первинні знання та суто методичний досвід проведення спостереження.

Звідси, існують наступні засадничі вимоги до наукового спостереження в цілому: однозначність власне задуму, чітка система методів, всебічна об'єктивність (можливість перевірки через повторне спостереження, залучення додаткових методів дослідження, таких як експеримент).

Варто сказати, що психологічне наукове спостереження має суттєві відмінності щодо побутового. Тобто, наукове спостереження не завершується описом зовнішньої сторони тих явищ, які винаходить дослідження, а поринає

в суть явищ, з'ясовує головні причини тих чи інших сторін поведінки, а звідси розкриває їх глибинну психологічну природу.

Звісно, що наукове спостереження може відбуватись як суто в природних так і експериментальних (штучних) умовах. В експериментальному плані воно є найгрунтовнішим щодо всієї повноти дослідження процесів і явищ. Звідси, експериментальне дослідження суто психічних явищ має враховувати підсумки і висновки здійснених попередніх спостережень.

Об'єктом самого спостереження може також бути і поведінка особи в різноманітних її власне зовнішніх виявах, в яких знаходять свій прояв усвідомлені та навіть неусвідомлені внутрішні психічні прояви, сильні переживання, корінні прагнення. В специфіці мовлення, у чітких і виразних рухах або жестах, живій міміці, в цілому виразах обличчя, пантомімічних позах тіла можна віднайти й ретельно простежити особливості уваги людини, розуміння, прояви емоції та загальні вольові якості, суттєві риси темпераменту характеру індивіда.

В свою чергу, спостереження може бути цілком звичайним (безпосередньо бачення, слухання) та конкретно-інструментальним, коли все побачене й почуте в поведінці особи фіксується за допомогою технічних пристроїв (фотоапарата, відеокамери, диктофона). Отже, суто інструментальне спостереження дає змогу документувати геть все, що спостерігається, а звідси й доволі ґрунтовніше аналізувати його, тобто співставляти його результати з підсумками попередніх спостережень.

До речі, психологію цікавить сам процес спостереження. Новітні методи спостереження активно використовують і суто механічні засоби спостереження (різного роду діаграми, таблиці, графіки, записи, діаграми).

Треба зазначити, що одноразового спостереження певного явища чи процесу, загальної поведінки та діяльності особи буває недостатньо, щоб

мати повне уявлення про її психічний стан в цілому, раціональність, відчуття, волю, характерні риси характеру, темпераменту, рівень цілеспрямованості, етичні якості.

Звідси, щоб уникнути цілком випадкових суджень та умовиводів, варто здійснити кількаразові спостереження за конкретними психологічними проявами людини в різний час, умовах впливу і звісно на різноплановому матеріалі. Тут, випадково знайдені параметри не можуть бути основою для ґрунтовних висновків про загальні здібності особи, її пам'ять або в цілому мислення. Тому, у наших емпіричних розвідках ми вирішили використати саме включене спостереження. Окремі прояви спілкування між подружньою парою фіксувалися нами виключно для подальшого ґрунтового аналізу за такими протилежними критеріями як: конфліктні-неконфліктні родини, закохані-не закохані.

В свою чергу, метод аналізу продуктів діяльності, який ми також застосували, – це система загальних дослідницьких процедур, націлених на збір, повну систематизацію, ретельний аналіз та вірогідне тлумачення продуктів діяльності особи. Продукт тут (від лат. *productus* – створювати, виробляти) – це такі реальні та ідеальні прояви активності індивіда, які в цілому можуть бути об'єктивно досліджені: різні малюнки, власні щоденники, суто літературні твори. Саме аналіз продуктів діяльності дає змогу досліднику робити певні опосередковані висновки про характер знань особи, її загальні інтереси та розвинені здібності, прогрес різноманітних психологічних якостей. Його цілком можливо використовувати в якості самостійного суто дослідницького методу або разом з іншими (зокрема спостереження з ретельним аналізом продуктів діяльності), а також він може включатись до складу інших наукових методів (біографічне аб мемуарне дослідження).

До речі, види самого дослідницького матеріалу прийнято поділяти на: продукти безпосередньої діяльності в матеріальній формі (різні малюнки, конкретні вишивки, скульптури); продукти в суто знакової форми (поштові листи, писемні твори, особисті щоденники, навіть танці); продукти в ідеальній формі (власне думки, певні міркування, планування та яскраві мрії). Щодо нашого дослідження, то окреслений метод був втілений в життя шляхом всебічного аналізу родинних відеоальбомів та світлин, обговорення з приводу існування сімейних реліквій, що ало наслідком отримання цінної інформації про спільну діяльність досліджуваних членів подружжя.

Також у пригоді нам став метод узагальнення незалежних характеристик винайдений науковцем К. Платоновим. Сенс його полягає у порівнянні інформації про індивіда чи групу осіб, яка надійшла з принципово різних джерел: зокрема батьків, друзів, сусідів, далеких родичів і навіть знайомих. Виходячи з того, що майже всі досліджувані члени шлюбних пар були до певної міри знайомі між собою, ми пропонували їм надати відому загальну інформацію про кожен з досліджуваних родин як наслідок отримавши цілий набір взаємних уточнюючих характеристик для більш вірогідного узагальнення.

В свою чергу, застосований нами метод тестування є найбільш часто вживаним в цілій системі методів суто психологічного дослідження. На відміну від попередньо охарактеризованих методів, саме тестування має на меті не дослідження суто психічних явищ чи здобуття тих чи інших принципово нових даних, а спрямоване на конкретне вимірювання вже достеменно відомих фактів (психологічні особливості) з життя людей за допомогою попередньо стандартизованої групи завдань (тестів). Загалом, можна виділити наступні різновиди тестів: тести досягнень особи, тести розвинених здібностей, суто особистісні тести.

Зокрема, тести досягнень людини (тести успішності) є вірогідним діагностичним інструментом суто об'єктивної оцінки та контролю підсумків освітньої або фахової підготовки.

Науковці здебільшого радять використовувати критеріально-орієнтовані тести, за допомогою яких можна чітко побачити те, що досліджуваний знає і чого він не усвідомлює з заданого кліше. Зокрема, на думку вчених А. Анастасі та Л. Кронбаха, відмінність між тестами здібностей і зазначеними тестами досягнень є досить умовною, бо значна кількість розвинених здібностей може бути результатом освітнього досвіду індивіда. Але суто відмінною рисою між названими тестами є той факт, що тест досягнень може виступати як цілком прогностичний щодо можливих майбутніх темпів прогресу у рамках освітнього чи виробничого процесу.

До речі, тестом здібностей прийнято вважати будь-який суто психометричний інструмент, який застосовують з метою саме прогнозування можливостей конкретної особистості. Наковець А. Анастасі в системі тестів здібностей виокремлює загальні індивідуальні тести (розвиток інтелекту, диференціальні показники здібностей), тести для специфічних спільнот (тестування за віковими характеристиками, факторами психічного розвитку, фізичними вадами), суто групові тести [3].

В цьому ряду. специфічною групою можна вважати особистісні тести, що, зазвичай, направлені як на загальну так і на часткову оцінку власне особи досліджуваного. Тут, найбільш застосованими у психологічній практиці тестами особистості є в цілому стандартизовані самотійні звіти та так звані проєктивні методики, що мають відносно різний рівень загальної об'єктивності. В науковій літературі зазначається, що суто проєктивні методики дослідження особи є більш залежними від самого дослідника та привносять чималу долю суб'єктності в процес підсумкової інтерпретації даних.

Треба зазначити, що головними критеріями якості власне тесту є його надійність і показник валідності. Відповідно, надійність тесту визначають як стабільність його підсумків при повторном-контрольномуу тестуванні. Саме таке пояснення надійності є основою для обчислення можливої похибки при вимірюванні окремо взятих показників. Звідси, виділяють наступні види надійності: так звана ретестова надійність (тобто коефіцієнт надійності в цілому дорівнює кореляції між отриманими показниками від одного й того самого піддослідного, взятими відповідно за двома варіантами проведення тестування), надійність взаємозамінних зовнішніх форм, надійність до певної міри еквівалентних половин.

До речі, винятково важливо, щоб сам тест дозволяв визначати з високою долею вірогідності саме ту якість людини, котра безпосередньо цікавить дослідника. Це є обов'язкова умова валідності. Звідси, валідність тесту характеризується тим, що саме дослідник вимірює та наскільки професійно це робить. Отже, чим вища валідність будь-якого тесту, тим точніше він оцінює саме ту рису, для дослідження якої був по суті розроблений. В свою чергу, виокремлюють конструктивну, критеріальну або поточну та змістовну валідності.

Абсолютно будь-який тест, який в цілому відповідає означеним критеріям надійності, крім сукупності завдань обов'язково включає в себе такі компоненти:

1. типова інструкція для випробуваного де пояснюється мета і загальні правила виконання вказаного переліку завдань;

2. так званий ключ шкалювання – де окреслено співвідношення пунктів завдань зі чітко визначеними шкалами вимірюваних властивостей чи якостей, яке показує, який саме пункт завдань і до якої шкали має відношення;

3. спеціальний кодувальний ключ, що дозволяє зробити підрахунки стосовно того, скільки балів заносить в шкалу того чи іншого варіанту відповіді;

4. нарешті, ключ інтерпретації так званого отриманого індексу, що являє собою рефрентні норми, з якими порівнюється отриманий результат.

Відповідно до сказаного, традиційною нормою в науковій тестології вважаються саме середньостатистичні дані, які отримуються в результаті так званого превентивного тестування конкретної групи осіб.

Зокрема, математико-статистична обробка отриманих нами даних проводилася з залученням кореляційного аналізу. Статистичні ж підрахунки здійснювалися нами з використанням сучасних комп'ютерних програм.

Виходячи з вище зазначеного, ми можемо впевнено констатувати, що обрана нами система методів дослідження цілком здатна забезпечити загальну репрезентативність отриманих результатів, а відповідне поєднання кількісного і суто якісного аналізу емпіричних даних і показників є запорукою його наукової об'єктивності та вірогідності.

2.2 Характеристика методик дослідження

З метою дослідження впливу конфліктності шлюбних партнерів на якість сімейних стосунків було розроблено психодіагностичний комплекс методик, що включав:

1. Методику діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі.
2. Методику дослідження особистісної агресивності та конфліктності Є. П. Ільїна та П. О. Ковальова.

3. Методику дослідження рівня задоволеності шлюбом В. Століна, Т. Романової та Г. Бутенко.

Наведемо короткий опис вказаного діагностичного інструментарію.

Методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі створена Т. Лірі, Г. Лефорджем, Р. Сазеком в 1954 році й призначена для дослідження уявлень про себе й ідеальне «Я». За допомогою даної методики можна виявити переважаючий тип відносин до людей у самооцінці й взаємооцінці.

Загальне враження про людину й людини про саму себе в процесі міжособистісних відносин найбільше часто визначають два фактори: домінування-підпорядкування й дружелюбність-агресивність. Для визначення основних соціальних орієнтацій Т. Лірі розробив умовну схему у вигляді кола, розділеного на сектори. У тім колі по горизонтальній і вертикальній осях позначені чотири орієнтації: домінування-підпорядкування, дружелюбність-ворожість. У свою чергу сектори розділені на вісім октантів – що відповідають більш приватним відносинам, які певним чином орієнтовані щодо двох головних осей.

Схема Т.Лірі заснована на припущенні, що чим ближче результати випробуваного до центра кола, тим сильніше взаємозв'язок цих двох змінних.

Сума балів кожної орієнтації переводиться в індекс, де домінує вертикальна (домінування-підпорядкування) або горизонтальна (дружелюбність-ворожість) осі. Відстань отриманих показників від центра окружності вказує на адаптованість або екстремальність інтерперсональної поведінки.

Опитувальник містить 128 оцінних суджень, з яких у кожному з восьми типів відносин утворюється 16 пунктів, упорядкованих по висхідній інтенсивності (див. додаток А). При обробці підраховується кількість відносин кожного типу.

Максимальна оцінка рівня – 16 балів, але вона розділена на чотири ступені виразності відносин:

- 0 – 4 бали – низька, адаптивна поведінка;
- 5 – 8 балів – помірна;
- 9 – 12 балів – висока, екстремальна поведінка;
- 13 – 16 балів – екстремальна до патології.

У результаті проводиться підрахунок балів по кожній октанті (шкалі) за допомогою спеціального ключа.

По спеціальних формулах визначаються показники по двох основних факторах: домінування й дружелюбність.

Типи відносин до навколишніх (шкали):

- 1. Авторитарний (л1)
- 2. Егоїстичний (л2)
- 3. Агресивний (л3)
- 4. Підозрілий (л4)
- 5. Що підкоряє (л5)
- 6. Залежний (л6)
- 7. Дружелюбний (л7)
- 8. Альтруїстичний (л8)

Т. Лірі пропонував використовувати методику для оцінки поведінки людей, тобто поведінки в оцінці навколишніх та для самооцінки, опису свого ідеального «Я». Відповідно до рівнів діагностики змінюється інструкція для відповіді.

Методика «Особистісна агресивність і конфліктність» (автори - Є. П. Ільїн і П. О. Ковальов) призначена для виявлення схильності суб'єкта до конфліктності і агресивності як особистісних характеристик.

Перед початком діагностики надається інструкція: «Вам пропонується ряд тверджень. При погодженні з твердженнями в карті опитувальника у відповідному квадратику поставте знак "+" (так) при незгоді - знак "-" (ні)».

Відповіді на питання відповідають 8 шкалам: "запальність", "наполегливість", "образливість", "не поступність", "компромісність", "мстивість", "нетерплячість до думки оточуючих", "підозрілість". За кожну відповідь "так" або "ні" у відповідності до ключа в кожній шкалі нараховуємо 1 бал. По кожній шкалі можна набрати від 1 до 10 балів (див. додаток Б).

Ключ до розшифровки відповідей:

Відповідь "так" на питання 1,9,17,65 і відповіді "ні" - 25,33,49,57,73 свідчить про запальний характер суб'єкта.

Відповідь "так" на питання 2,10,18,42,50,58,66,74 і відповіді "ні" -26,34 свідчить про наполегливість.

Відповідь "так" на питання 3,11,19,27,35,59 і відповіді "ні" - 43,51,75 свідчить про схильність до образливості.

Відповідь "так" на питання 4,12,20,28,36,60,76 і відповіді "ні" -44,52,68 свідчить про непоступливість.

Відповідь "так" на питання 5,13,21,29,37,45,53 і відповіді "ні" -61,69,77 свідчать про схильність до безкомпромісності.

Відповідь "так" на питання 6,22,38,62,70 і відповіді "ні" -14,30,46,54,78 свідчить про схильність до помсти.

Відповідь "так" на питання 7,23,39,55,63 і відповіді "ні" -15,31,47,71 свідчить про схильність до нетерплячості щодо думки оточуючих.

Відповідь "так" на питання 8,24,32,48,56,64,72 і відповіді "ні" -16,40,80 свідчать про схильність до підозрілості.

Сума балів по шкалах "наполегливість" (напористість), "непоступливість" дає сумарний показник позитивної агресивності суб'єкта. Сума балів, яка набрана по шкалах "нетерплячість до думки оточуючих",

"мстивість" дає показник негативної агресивності суб'єкта. Сума балів по шкалах "безкомпромісність", "запальність", "образливість", "підозрілість" дає загальний показник конфліктності.

Методика дослідження задоволеності шлюбом (автори – В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко) призначена для експрес-діагностики ступеня задоволеності шлюбом, а також ступеня узгодженості-неузгодженості задоволеності шлюбом конкретної подружньої пари. Опитувальник може застосовуватися індивідуально в консультативній практиці і масово для з'ясування задоволеності шлюбом тієї чи іншої соціальної групи.

Опитувальник є одновимірною шкалою, що складається з 24 тверджень, які належать до різних сфер: сприйняття себе і партнера, думки, оцінки, установки, тощо. Кожному твердженню відповідають три варіанти відповіді.

До початку діагностики надається інструкція: «Уважно читайте кожне твердження і вибирайте один з трьох запропонованих варіантів відповідей. Намагайтеся уникати проміжних відповідей типу "важко сказати", "важко відповісти"» (див. додаток В).

Якщо обраний опитуваним варіант відповіді (а, б, чи в) збігається з наведеними у ключі, йому нараховується 2 бали; проміжний варіант (б) – 1 бал, якщо відповідь не збігається з наведеними у ключі – 0 балів. Потім підраховують сумарний бал. Можливий діапазон тестового бала — від 0 до 48. Високий бал свідчить про задоволеність шлюбом. При цьому за розподілом балів розрізняють такі сім'ї:

- 0—16 — абсолютно неблагополучні;
- 17—22 — неблагополучні;
- 23—26 — скоріше неблагополучні;
- 27—28 — перехідні;
- 29—32 — скоріше благополучні;

33—38 — благополучні;

39—48 — абсолютно благополучні.

Отже, можемо стверджувати, що обрані методики дослідження цілком узгоджуються з темою роботи і основними її завданнями та здатні забезпечити репрезентативні результати.

2.3 Аналіз та інтерпретація результатів

Діагностика міжособистісних взаємин з використанням методики Т. Лірі передбачала взаємне оцінювання членів подружжя за шкалами методики. Таким чином, ми змогли отримати систему оцінок, яка відображає об'єктивні уявлення шлюбних партнерів одне про одного. Оброблені результати методики наведено в таблиці 2.1.

Як видно з таблиці 2.1, результати більшості респондентів за шкалами методики знаходяться у межах середньостатистичної норми. Спостерігалися деякі завищення показників за окремими шкалами, що свідчать про екстремальність поведінки. Серед таких шкал можемо особливо відмітити: альтруїстичність, домінування, дружелюбність. У двох респондентів були діагностовано завищені показники за шкалами: авторитарність, егоїстичність, агресивність, підозрілість. З точки зору автора методики, найбільшого значення мають показники респондентів за шкалами «Домінування» та «Дружелюбність». Розглянемо їх детальніше. Високі показники за шкалою «Домінування» свідчать про прагнення члена подружжя брати на себе вирішення та контроль за виконанням найважливіших аспектів життя. Домінування, як правило супроводжується агресивними та егоїстичними тенденціями.

Таблиця 2.1.

Результати респондентів за методикою Т. Лірі

	Авторит.	Егоїстичні.	Агресивн.	Підозр.	Підлегл.	Залежн.	Дружелюбн.	Альтруїст.	домінування	Товарис- кість
1м	11	7	8	2	2	3	8	10	16	2,8
1ж	8	7	8	1	11	9	10	12	3,3	6,1
2м	10	7	7	6	3	4	10	12	13,3	5,1
2ж	16	16	14	13	2	4	5	2	14,7	-25,1
3м	9	10	10	4	4	5	4	5	9,2	-8,8
3ж	14	10	11	9	4	5	5	5	10,7	-12,3
4м	10	7	7	6	3	4	10	12	13,3	5,1
4ж	8	7	8	1	11	9	10	12	3,3	6,1
5м	11	7	8	2	2	3	8	9	16	2,8
5ж	14	10	11	9	4	5	5	5	10,7	-12,3
6м	10	7	7	6	3	4	10	12	13,3	5,1
6ж	8	7	8	1	11	9	10	12	3,3	6,1
7м	9	10	10	4	4	5	4	4	9,2	-8,8
7ж	14	10	11	9	4	5	5	5	10,73	-12,3
8м	7	10	10	4	4	5	4	4	6,5	-9,5
8ж	16	16	14	13	2	4	5	2	14,7	-25,1
9м	10	7	7	6	3	4	10	12	13,3	5,1
9ж	14	10	11	9	4	5	5	7	12,1	-6
10м	11	7	8	3	2	3	8	10	16,7	2,1
10ж	14	10	11	9	4	5	5	5	10,7	-12,3
11м	9	10	10	4	4	5	4	4	8,5	-9,5
11ж	8	7	8	1	11	9	10	12	3,3	6,1
12м	10	7	7	6	3	4	10	12	13,3	5,1
12ж	16	15	14	13	2	4	5	2	14	-24

Примітки: домінування = $(I - 5) + 0,7 \times (8 + 2 - 4 - 6)$; товарискість (дружелюбність) = $(7-3) + 0,7 \times (8-2-4+6)$.

Протилежністю є підкорення, що виявляється у низьких показниках за даною шкалою. У результаті аналізу даних членів подружжя нами були виявлені явища комплементарії (взаємодоповнення) та схожості членів подружжя. Явище комплементарії виявляється в тому, що якщо у одного з членів подружжя показники є завищеними (тенденція до домінування), то у іншого – заниженими (тенденція до підкорення). Такі шлюбні партнери немов би доповнюють одне одного. Всього було виявлено 3 такі пари (25 % досліджуваних). Частіше спостерігалася схожість шлюбних партнерів за

даними характеристиками (високі показники у обох членів подружжя). Всього було виявлено 7 таких пар (58% досліджуваних).

Аналогічна тенденція була виявлена нами і за шкалою дружелюбності, антиподом якої виступає агресивність (у випадку занижених показників). Так, 4 пари демонстрували комплементарність за критеріями дружелюбності-агресивності, 5 пар – схожість за вказаними ознаками. Варто зазначити, що переважна більшість випробуваних мали занижені показники за шкалою. Це свідчить про те, що шлюбні партнери вважають одне одного занадто агресивними. У процесі бесід це було підтверджено. Більшість досліджуваних вказали, що їм хотілося б бачити свого шлюбного партнера більш люб'язним (ою) та дружелюбним (ою). Водночас вони зауважували, що в цілому це не заважає їх подружньому життю та підкреслювали позитивні прояви агресивності такі як: впевненість в собі, наполегливість, цілеспрямованість.

Отже, за методикою Т. Лірі можемо констатувати достатньо сприятливі взаємини між членами подружжя, а деяке завищення агресивності партнерів коментувати треба не як негативне, а як позитивне явище.

Схожі результати було отримано нами і під час аналізу методики «Особистісна агресивність і конфліктність». Результати методики наведено в таблиці 2.2.

Як видно з таблиці 2.2., за вісьма основними шкалами методики респонденти мають середні результати. Завищені показники було відмічено переважно за шкалами позитивної і негативної агресивності, а також конфліктності. Так, підвищена конфліктність спостерігалася у 10 респондентів, тобто у більшості досліджуваних пар. Підвищені показники агресивності (позитивної і негативної) спостерігалися принаймні у одного з членів подружжя майже у всіх парах. Виключення склали лише 2 пари (17%), у яких показники агресивності перебували у межах норми.

Таблиця 2.2.

Результати респондентів за методикою «Особистісна агресивність і конфліктність»

	ЗАП	НАП	ОБР	НЕВСТ	БЕЗК	МСТ	НЕТ	ПД	ПАГРЕС	НАГРЕС	КОНФЛ
1м	6	5	3	7	8	10	7	7	12	17	24
1ж	8	5	5	6	7	6	5	3	11	11	23
2м	7	6	6	5	3	7	1	4	11	8	20
2ж	5	7	7	6	5	4	6	2	13	10	19
3м	6	6	2	3	4	7	5	7	9	12	19
3ж	4	2	6	6	8	4	5	4	8	9	22
4м	7	7	7	9	7	9	5	9	16	14	30
4ж	2	4	3	3	9	6	3	7	7	9	21
5м	7	6	6	5	3	7	1	4	11	8	20
5ж	4	2	6	6	8	4	5	4	8	9	22
6м	6	5	3	7	8	10	7	7	12	17	24
6ж	5	7	7	6	5	4	6	2	13	10	19
7м	6	6	2	3	4	7	5	7	9	12	19
7ж	8	5	5	6	7	6	5	3	11	11	23
8м	6	5	3	7	8	10	7	7	12	17	24
8ж	2	4	3	3	9	6	3	7	7	9	21
9м	7	7	7	9	7	9	5	9	16	14	30
9ж	5	7	7	6	5	4	6	2	13	10	19
10м	7	6	6	5	3	7	1	4	11	8	20
10ж	4	2	6	6	8	4	5	4	8	9	22
11м	6	6	2	3	4	7	5	7	9	12	19
11ж	2	4	3	3	9	6	3	7	7	9	21
12м	6	5	3	7	8	10	7	7	12	17	24
12ж	8	5	5	6	7	6	5	3	11	11	23

Примітка: ЗАП – запальність; НАП – напористість; ОБР – образливість; НЕУСТ – неуступливість; БЕЗК – безкомпромісність; МСТ – мстивість; НЕТ – нетерпимість; ПД – підозрілість; ПАГРЕС – позитивна агресивність; НАГРЕС – негативна агресивність; КОНФЛ – загальний показник конфліктності.

Такі дані повністю узгоджуються з результатами попередньої методики та свідчать про високу конфліктність та агресивність респондентів. Водночас, якісний аналіз, що відбувався з використанням методів спостереження, бесіди, аналізу продуктів діяльності знову продемонстрував задоволеність стосунками у більшості сімейних пар, незважаючи на високу конфліктність та агресивність. Під час аналізу результатів даною методики нами також були відмічені явища взаємодоповнення та схожості. Останні спостерігалися значно частіше. Це свідчить про те, що агресивність та

конфліктність обох членів подружжя швидше сприяє зміцненню стосунків ніж навпаки. Отже, більшість досліджуваних нами сімейних пар функціонували не за принципом «протягування протилежностей», а за принципом схожості психічних властивостей та рис особистості.

Дане припущення було статистично обґрунтоване нами. Так, кореляційний аналіз респондентів за кожною шкалою методики «Особистісна агресивність і конфліктність» довів практично ідентичність результатів членів подружжя у кожній без виключення парі (див. таблицю 2.3.).

Таблиця 2.3.

Зв'язок результатів сімейних пар за методикою «Особистісна агресивність і конфліктність»

	Коефіцієнт кореляції	Статистична значущість
1м	0,98	$p \leq 0,01$
1ж		
2м	0,97	$p \leq 0,01$
2ж		
3м	0,96	$p \leq 0,01$
3ж		
4м	0,96	$p \leq 0,01$
4ж		
5м	0,96	$p \leq 0,01$
5ж		
6м	0,95	$p \leq 0,01$
6ж		
7м	0,96	$p \leq 0,01$
7ж		
8м	0,96	$p \leq 0,01$
8ж		
9м	0,96	$p \leq 0,01$
9ж		
10м	0,97	$p \leq 0,01$
10ж		
11м	0,95	$p \leq 0,01$
11ж		
12м	0,95	$p \leq 0,01$
12ж		

Цікаві результати були отримані під час аналізу методики діагностики задоволеності шлюбом (див. таблицю 2.4.).

Як видно з таблиці 2.4 більшість досліджуваних характеризували свої шлюбні стосунки як абсолютно благополучні (87,5% всіх респондентів). Троє досліджуваних у різних парах характеризували стосунки як благополучні (12,5 % від загальної кількості).

Таблиця 2.4.

Результати респондентів за методикою «Задоволеність шлюбом»

	Загальний показник (бали)	Загальна характеристика
1м	43	Абсолютно благополучні
1ж	45	Абсолютно благополучні
2м	43	Абсолютно благополучні
2ж	41	Абсолютно благополучні
3м	38	Благополучні
3ж	40	Абсолютно благополучні
4м	46	Абсолютно благополучні
4ж	45	Абсолютно благополучні
5м	43	Абсолютно благополучні
5ж	41	Абсолютно благополучні
6м	43	Абсолютно благополучні
6ж	45	Абсолютно благополучні
7м	43	Абсолютно благополучні
7ж	40	Абсолютно благополучні
8м	38	Благополучні
8ж	41	Абсолютно благополучні
9м	43	Абсолютно благополучні
9ж	45	Абсолютно благополучні
10м	43	Абсолютно благополучні
10ж	40	Абсолютно благополучні
11м	38	Благополучні
11ж	41	Абсолютно благополучні
12м	43	Абсолютно благополучні
12ж	45	Абсолютно благополучні

Зазначимо, що ці троє досліджуваних були чоловіками, що може свідчити про меншу ідеалізацію власного шлюбу серед чоловіків. Проте, дана закономірність не є суттєвою та аж ніяк не впливає на загальні позитивні результати.

Для підтвердження припущення про те, що конфліктність не впливає на якість сімейних стосунків та загальну задоволеність шлюбом нами був використаний кореляційний аналіз. Так, за результатами пошуку зв'язків між

основними показниками методики Т. Лірі та задоволеності шлюбом, було встановлено, що така характеристика особистості як домінування не впливає на задоволеність шлюбом. Водночас позитивні кореляційні зв'язки середньої сили було виявлено між задоволеністю шлюбом та дружелюбністю (див. таблицю 2.5.).

Таблиця 2.5.

Кореляційні зв'язки між шкалами «домінантність» та «дружелюбність» методики Т. Лірі та загальним показником задоволеності шлюбом

Шкали/значення	Домінантність	Дружелюбність	Задоволеність Шлюбом
Домінантність	1	-0,25	0,06
Дружелюбність	-0,25	1	0,46*
Задоволеність шлюбом	0,06	0,46*	1

Примітки: * - кореляції значущі на рівні $p \leq 0,05$

З таблиці 2.5 видно, що існує кореляційний зв'язок середньої сили між задоволеністю шлюбом та дружелюбністю, що свідчить про важливість толерантного та дружнього ставлення у сімейних стосунках.

Подібний аналіз був здійснений і для шкал методики «Особистісна агресивність і конфліктність». Результати представлені в таблиці 2.6.

З таблиці видно значущі кореляційні зв'язки між позитивною агресією та конфліктністю ($r=0,55$), а також негативною агресією та конфліктністю ($r=0,56$). Значущих кореляційних зв'язків між вказаними характеристиками та задоволеністю шлюбом виявлено не було.

Таким чином, припущення про відсутність прямого зв'язку між конфліктністю та якістю сімейних стосунків можемо вважати доведеною.

Таблиця 2.6.

Кореляційні зв'язки між шкалами методики «Особистісна агресивність і конфліктність» та загальним показником задоволеності шлюбом

Шкала/значення	Позитивна агресія	Негативна агресія	Конфліктність	Задоволеність шлюбом
Позитивна агресія	1	0,48	0,55**	0,43
Негативна агресія	0,48	1	0,56**	-0,03
Конфліктність	0,55**	0,56**	1	0,24
Задоволеність Шлюбом	0,43	-0,03	0,24	1

Примітки: ** - кореляції значущі на рівні $p \leq 0,01$

Вочевидь, якість сімейних стосунків та задоволеність шлюбом визначаються не тільки і не стільки конфліктністю членів подружжя, як їх психологічною сумісністю, яка включає в себе інші критерії: це схожість психічних властивостей та рис особистості, цінностей та мотивів. Тому у перспективі майбутніх досліджень – детальне вивчення психологічної сумісності подружжя та критеріїв сумісності.

Висновки до другого розділу

Таким чином, наше дослідження конфліктності шлюбних партнерів та її впливу на якість сімейних стосунків ґрунтувалось на використанні таких провідних у психологічній науці методах як: 1) метод індивідуальної психологічної бесіди; 2) метод спостереження; 3) метод аналізу продуктів діяльності; 4) метод узагальнення незалежних характеристик; 5) метод тестування; 6) методи статистичної обробки даних.

Використовуючи зазначені методи ми здійснили дослідження названої проблеми через застосування наступних психологічних методик:

1. Методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі. 2. Методика дослідження особистісної агресивності та конфліктності Є. П. Ільїна та П. О. Ковальова. 3. Методика дослідження рівня задоволеності шлюбом В. Століна, Т. Романової та Г. Бутенко.

Статистична обробка отриманих даних була проведена з використанням кореляційного аналізу.

За результатами методики Т. Лірі нами було встановлено факт достатньо сприятливих взаємини між членами подружжя, а деяке завищення агресивності партнерів можна трактувати не як негативне, а як позитивне явище. Схожі результати було отримано і під час аналізу означеної проблематики за допомогою методики «Особистісна агресивність і конфліктність». Виявлено завищені показники та відмічено цей факт переважно за шкалами позитивної і негативної агресивності, а також конфліктності.

В свою чергу, під час аналізу результатів даної методики нами також були відмічені явища взаємодоповнення та схожості. Останні спостерігалися значно частіше. Це свідчить про те, що агресивність та конфліктність обох членів подружжя швидше сприяє зміцненню стосунків ніж навпаки. Отже, більшість досліджуваних нами сімейних пар функціонували не за принципом «притягування протилежностей», а за принципом схожості психічних властивостей та рис особистості.

Використавши методику «Задоволеність шлюбом» ми встановили, що всі без виключення сімейні пари повністю задоволені своїми шлюбними взаєминами, що підтверджено результатами додаткових методів. Кореляційний аналіз зв'язків показників проведених методик з загальною задоволеністю шлюбом не продемонстрував значущих зв'язків останньої з конфліктністю, що підтверджує наші попередні припущення.

ВИСНОВКИ

Отже, завершивши аналіз проблеми конфліктності подружніх пар та її ролі у сімейних стосунках ми можемо констатувати наступне:

1. Керуючись результатами теоритичного аналізу наукової психологічної літератури нами підтверджено факт того, що в цілому сімей без конфліктів практично не буває. Також з'ясовано, що конфлікти мають істотні відмінності в різних родинах по характеру і частоті, по умінню членів подружжя їх розв'язувати, по культурі загальної поведінки в певній конфліктній ситуації. Визначено, що зазвичай у родинному конфлікті кожна із сторін прагне зайняти позицію, несумісну і протилежну по відношенню до інтересів іншої сторони а також, що конфлікт (виходячі з головних окреслених в нашому дослідненні причин) має як деструктивні, так і конструктивні функції.

Встановлено, що важливим чинником, який обумовлює рівень якості міжособистісних стосунків в родині, є так звана моральна інтуїція, яка сприяє психологічній гнучкості у взаєминах, уникненню загострень у взаємодії. Передумовами психологічної гнучкості є знання про особливості темпераменту партнера, відмінності у "маскулінній" і "фемінній" психології, чоловічій та жіночій тактовності.

Виявлено також, що для збереження здорового мікроклімату в родині, суттєву вагу має спроможність усіх членів сім'ї зберегти здоровий емоційно-психологічний клімат, вміння цінувати одне одного, проявляти у взаєминах повагу, тактовність, толерантність і турботу.

2. Застосувавши в емпіричному дослідженні методику Т. Лірі ми довели наявність переважно сприятливих взаємини між членами подружжя, а

деяке завиження рівня агресивності партнерів треба коментувати не як тенденцію, а як відносне явище.

За результатами використання методики «Особистісна агресивність і конфліктність» було встановлено, що отримані дані в головному узгоджуються з результатами попередньої методики хоча й свідчать про високу конфліктність та агресивність респондентів. Водночас, якісний аналіз, що відбувався з використанням методів спостереження, бесіди, аналізу продуктів діяльності знову продемонстрував задоволеність стосунками у більшості сімейних пар, незважаючи на зазначену нами високу конфліктність та агресивність. Під час аналізу результатів дослідження нами також були відмічені явища взаємодоповнення та схожості в родині. Останні спостерігалися значно частіше. Це свідчить про те, що агресивність та конфліктність обох членів подружжя швидше сприяє зміцненню стосунків ніж навпаки. Отже, більшість досліджуваних нами сімейних пар функціонували не за принципом наче «притягування протилежностей», а за принципом схожості психічних властивостей та рис особистості.

3. Для підтвердження припущення про те, що конфліктність не впливає на якість сімейних стосунків та загальну задоволеність шлюбом нами був використаний кореляційний аналіз. Було встановлено, що така характеристика особистості як домінування не впливає на задоволеність шлюбом. Водночас позитивні кореляційні зв'язки середньої сили було виявлено між задоволеністю шлюбом та дружелюбністю

Звідси, наше припущення про відсутність прямого зв'язку між конфліктністю та якістю сімейних стосунків можемо вважати доведеною. Вочевидь, якість сімейних стосунків та задоволеність шлюбом визначаються не тільки і не стільки конфліктністю членів подружжя, як їх психологічною сумісністю, яка включає в себе принципово інші критерії: схожість психічних властивостей та рис особистості, цінностей, норм та мотивів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абраменкова В.В. Соціальна психологія дитинства: розвиток відносин дитини на дитячій субкультурі . К., Генеза. 2020. 320с
2. Абрамова Г.С. Вступ у практичну психологію. К. Вид-во Ін-ту соціології НАН України, 1995. 256 с.
3. Альошина Ю.Є. Індивідуальне та сімейне консультування. К., Гілея. 1993. 240с.
4. Альошина Ю.Є. Цикл розвитку сім'ї: дослідження та проблеми // Вісник Ін-ту соціології НАН України. Сер. 14. Психологія. 1997. № 2. С. 60-72.
5. Альошина Ю.Є., Гозман Л.Я., Дубовська ЄМ. Соціально-психологічні методи дослідження подружніх стосунків. К., Генеза. 1997. - 180с.
6. Альошина Ю.Є., Борисов І.Ю. Статеврольова диференціація як комплексний показник відносин подружжя // Вісник Ін-ту соціології НАН України. Сер. 14. Психологія. 1999. № 2. С. 44-53.
7. Альошина Ю.Є., Воловик О.С. Проблеми засвоєння ролей чоловіка та жінки // Наукові записки Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. 1991. №4. С. 18-32.
8. Анастасі А. Психологічне тестування: У 2 т. К. Наукова думка, 1982. 578с.
9. Андрєєва А.Д. Як допомогти дитині пережити горе// Наукові записки Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. 1991. №2. С. 87 – 97.
10. Антонов А.І., Борисов В. А. Криза сім'ї та шляхи її подолання. К. Генеза, 1990. 118с.
11. Антонов А.І. Мікросоціологія сім'ї. К. Гілея, 1998. 98с.

12. Анциферова Л.І. Особистість у важких життєвих умовах: переосмислення, перетворення ситуацій та психологічний захист // Наукові записки Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Психологічний журнал. 1994. № 1. С. 3 – 19.
13. Афанасьєва Т.М. Сімейні портрети. – К., 1984. – 140с.
14. Бандурка А.М., Бочарова С.П., Землянська Є.В. Психологія управління. Харків, 1998. – 280с.
15. Басанець М. Позашлюбна сім'я. К., 1991. – 300с.
16. Берн Е. Секс у людському коханні. К., 1990. – 215с.
17. Бернс Р. Розвиток Я-концепції та виховання. К., 1996. – 136с.
18. Бодальов А.А. Сприйняття та розуміння людини людиною. К., 1992. – 214с.
19. Божович Л.І. Етапи формування особистості в онтогенезі // Наукові записки Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. 1999. № 2,4. – С. 15-21.
20. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. К.: МАУП, 2021. – 96 с.
21. Бойко В.В. Народжуваність: соціально-психологічні аспекти. К., 1995. – 218с.
22. Божович Л.І. Особистість та її формування у дитячому віці. К., 1998. – 156с.
23. Буянов М.І. Розмови про дитячу психіатрію. К., 1996. – 240с.
24. Буянов М.І. Дитина з неблагополучної сім'ї. К., 1998. – 250с.
25. Бютнер К. Жити з агресивними дітьми. К., 1991. – 280с.
26. Варга А.Я. Типи батьківських відносин. Суми, 1997. – 86с.
27. Варга А.Я. Системна сімейна психотерапія // Наукові записки Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. 2002. № 2. – с. 24-30.

28. Васильєва Н.Л. Процес індивідуалізації як умова нормального розвитку сім'ї// Наукові записки Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. К., 2021. №6. С. 240-256.
29. Вассерман Л.І., Горькова І.А., Роміціна Є.Є. Тест «Підлітки про батьків». К, 1995. - 114с.
30. Васильченко Г.С., Решетняк Ю.А. Кохання, шлюб, сексуальне партнерство ... К., 1990. - 168с.
31. Віннікотт Д.В. Розмова із батьками. К., 1995. - 210с.
32. Вітакер К. Нічні міркування сімейного терапевта. К., 1998. - 115с.
33. Владін В., Капустін Д. Гармонія сімейних відносин. К, 1998. – 94с.
34. Владін В., Капустін Д. Інтимний світ сім'ї. К, 1993. – 320с.
35. Волкова О.М. Досвід дослідження подружньої невірності // Наукові записки Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. 1999. № 2. - С.34-46.
36. Волкова А.М., Трапезнікова Т.М. Методичні прийоми діагностики подружніх відносин// Наукові записки Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. 1995. № 5. - с. 12-21.
37. Головах Є.І., Паніна Н.В. Психологія людського порозуміння. – К., 1999. – 293с.
38. Голод С.І. Стабільність сім'ї: соціологічний та демографічний аспекти. – Львів., 1994. – 256с.
39. Горностай П.П., Васильківська С.В. Теорія та практика психологічного консультування. К., 1995. – 349с.
40. Гребенніков І. В. Основи сімейного життя. К. 1991. - 158 с.
41. Добрович А.Б. Хто у сім'ї психотерапевт? К., 1995. – 130с.
42. Дружинін В.М. Психологія сім'ї: 3-тє вид. – Суми. 2015. – 296с.
43. Життєдіяльність сім'ї: тенденції та проблеми / За ред. Антонова А.І. К., 1990. – 160с.

44. Захаров А.І. Неврози у дітей та підлітків. Львів. 1998. – 235с.
45. Зацепін В.І. Про подружнє життя. К., 1996. – 150с.
46. Земська М. Сім'я та особистість. К. 1996. - 210с.
47. Зідер Р. Соціальна історія сім'ї. К. 1997. - 243с.
48. Карабанова О.А. Психологія сімейних відносин та основи сімейного консультування: навч. посібник. К.: Генеза, 2016. - 320 с.
49. Кемпер. Практика сексуальної психотерапії Форми роботи. К.1994. Т. 1 – 2. с. 640с.
50. Ковальов С.В. Психологія сімейних стосунків. К. 1997. - 168с.
51. Ковальов С.В. Психологія сучасної сім'ї. К. 1998. - 190с.
52. Кон І.С. Вступ у сексологію. К., 1990. – 280с.
53. Кондратьєва В.В. Психологічні особливості внутрішньосімейних взаємин у цивільному шлюбі: Дипломна робота. К.: Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України, 2020. - 120с.
54. Коп'єв А.Ф. Індивідуальне психологічне консультування у контексті сімейної психотерапії // Наукові записки Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. 1996. № 4. С. 121 – 131.
55. Коробейніков І.Л. Оцінка ролі сімейної соціалізації в генезі порушень психосоціального розвитку у дитячому віці // Соціальна дезадаптація: порушення поведінки у дітей та підлітків / За ред. Н.В. ВострокнUTOва та А.А. Північного. К., 1996. С. 260-265.
56. Корчак Я. Як любити дітей. К., 1999. - 420с.
57. Кратохвілл С. Психотерапія сімейно-сексуальних дисгармоній. К., 1991. – 160с.
58. Куніцина В.М., Казарінова Н.В., Погольша В.М. Міжособистісне спілкування. Суми. 2021. - 420с.
59. Леви В.Л. Нестандартна дитина. К., 1991. – 220с.
60. Леонгард К. Акцентуація особистості. К., 1991. – 170с.

61. Лосєва В.Є., Луньков А.І. Психосексуальний розвиток дитини. К., 1995. – 210с.
62. Меньшутін В.П. На допомогу молодій сім'ї. К. Генеза, 1997. – 160с.
63. Овчарова Р.В. Батьківство як психологічний феномен: навчальний посібник. К, 2016. - 469 с.
64. Психологія сім'ї / Поліщук В.М., Ільїна Н.М., Поліщук С.А. та ін.; За заг. ред. В.М. Поліщука. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2008. – 239 с.
65. Психологічна допомога сім'ї: Посібник / За ред. З. Г. Кісарчук. – К.: Вид-во Ін-ту соціології НАН України, 1998. – 181 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Стимульний матеріал до методики дослідження міжособистісних відносин Т. Лірі

Поставте знак "+" проти тих визначень, які відповідають Вашому уявленню про себе (якщо немає цілковитої впевненості, знак "+" не ставте).

- I. 1. Інші думають про нього прихильно
- 2. Створює враження на оточуючих
- 3. Вміє розпоряджатися, наказувати
- 4. Вміє наполягти своєму
- 5. Має почуття власної гідності
- 6. Незалежний
- II. 7. Чи спроможний сам подбати про себе
- 8. Може виявити байдужість
- 9. Чи здатний бути суворим
- 10. Суворий, але справедливий
- III. 11. Може бути щирим
- 12. Критичний до інших
- 13. Любить поплакатися
- 14. Часто сумний
- IV. 15. Чи здатний виявити недовіру
- 16. Часто розчаровується
- 17. Чи здатний бути критичним до себе
- 18. Чи здатний визнати свою неправоту
- V. 19. Охоче підкоряється
- 20. Поступливий
- 21. Шляхетний
- 22. Захоплений і схильний до наслідування
- VI. 23. Шановний
- 24. Той, хто шукає схвалення
- 25. Здатний до співпраці
- 26. Прагне ужитися з іншими
- VII. 27. Доброзичливий, доброзичливий
- 28. Уважний та ласкавий
- 29. Делікатний

- 30. Схвалюючий
- VIII. 31. Чуйний до закликів про допомогу
- 32. Безкорисливий
- 33. Чи здатний викликати захоплення
- 34. Користується повагою в інших
- IX. 35. Має талант керівника
- 36. Любить відповідальність
- 37. Впевнений у собі
- 38. Самовпевнений і наполегливий
- X. 39. Діловий і практичний
- 40. Любить змагатися
- 41. Суворий і крутий, де треба
- 42. Невблаганний, але неупереджений.
- XI. 43. Дратівливий
- 44. Відкритий та прямолінійний
- 45. Не терпить, щоб їм командували
- 46. Скептичний
- XII. 47. На нього важко справити враження
- 48. Вразливий, педантичний
- 49. Легко бентежить
- 50. Не впевнений у собі
- XIII. 51. Поступливий
- 52. Скромний
- 53. Часто вдається по допомогу інших
- 54. Дуже шанує авторитети
- XIV. 55. Охоче приймає поради
- 56. Довірливий і прагне радувати інших
- 57. Завжди люб'язний у поводженні
- 58. Дорожить думкою оточуючих
- XV. 47. На нього важко справити враження
- 48. Вразливий, педантичний
- 49. Легко бентежить
- 50. Не впевнений у собі
- XVI. 51. Поступливий
- 52. Скромний
- 53. Часто вдається по допомогу інших
- 54. Дуже шанує авторитети
- XVII. 55. Охоче приймає поради
- 56. Довірливий і прагне радувати інших
- 57. Завжди люб'язний у поводженні
- 58. Дорожить думкою оточуючих
- XVIII. 59. Комунікабельний і уживливий

- 60. Добросердечний
- 61. Добрий, що вселяє впевненість
- 62. Ніжний та м'якосерцевий
- XIX. 63. Любить дбати про інших
- 64. Безкорисливий, щедрий
- 65. Любить давати поради
- 66. Вражає значимість
- XX. 67. Начальницький-наказовий
- 68. Владний
- 69. Хвастливий
- 70. Пихатий і самовдоволений
- XXI. 47. На нього важко справити враження
- 48. Вразливий, педантичний
- 49. Легко бентежиться
- 50. Не впевнений у собі
- XXII. 51. Поступливий
- 52. Скромний
- 53. Часто вдається по допомогу інших
- 54. Дуже шанує авторитети
- XXIII. 55. Охоче приймає поради
- 56. Довірливий і прагне радувати інших
- 57. Завжди люб'язний у поводженні
- 58. Дорожить думкою оточуючих
- XXIV. 59. Комунікабельний і уживливий
- 60. Добросердечний
- 61. Добрий, що вселяє впевненість
- 62. Ніжний та м'якосерцевий
- XXV. 63. Любить дбати про інших
- 64. Безкорисливий, щедрий
- 65. Любить давати поради
- 66. Вражає значимість
- XXVI. 67. Начальницько-наказовий
- 68. Владний
- 69. Хвастливий
- 70. Пихатий і самовдоволений
- II. 71. Думає лише про себе
- 72. Хитрий і розважливий
- 73. Нетерпимий до помилок інших
- 74. Своєкорисливий
- III. 75. Відвертий
- 76. Часто недружелюбний
- 77. Озлоблений

- 78. Скаржник
- IV. 79. Ревнивий
- 80. Довго пам'ятає образи
- 81. Схильний до самобичування
- 82. Сором'язливий
- V. 83. Безініціативний
- 84. Короткий
- 85. Залежний, несамотійний
- 86. Любить підкорятися
- VI. 87. Надає іншим ухвалювати рішення
- 88. Легко потрапляє в халепу
- 89. Легко потрапляє під вплив друзів
- 90. Готовий довіритися будь-кому
- VII. 91. Прихильний до всіх без розбору
- 92. Усім симпатизує
- 93. Прощає все
- 94. Переповнений надмірним співчуттям
- VIII. 95. Великодушний і терпимий до недоліків
- 96. Прагне заступатися
- 97. Прагне успіху
- 98. Чекає на захоплення від кожного
- I. 99. Розпоряджається іншими
- 100. Деспотичний
- 101. Сноб (судить про людей за рангом та особистими якостями)
- 102. Марнослашний
- II. 103. Егоїстичний
- 104. Холодний, черствий
- 105. Уїдлиний, глузливий
- 106. Злісний, жорстокий
- III. 107. Часто гнівливий
- 108. Неприємний, байдужий
- 109. Злопам'ятний
- 110. Проїняті духом протиріччя
- IV. 111. Впертий
- 112. Недовірливий та підозрілий
- 113. Несміливий
- 114. Сором'язливий
- V. 115. Вирізняється надмірною готовністю
- 116. М'якотільний
- 117. Майже ніколи і нікому не заперечує
- 118. Ненав'язливий
- VI. 119. Любить, щоб його опікали

- 120. Надмірно довірливий
- 121. Прагне здобути розташування кожного
- 122. З усіма погоджується
- VII. 123. Завжди доброзичливий
- 124. Усіх любить
- 125. Занадто поблажливий до оточуючих
- 126. Намагається втішити кожного
- VIII. 127. Дбає про інших на шкоду собі
- 128. Псує людей надмірною добротою

Додаток Б

Стимульний матеріал до методики «Особистісна агресивність і конфліктність» (автори - Є. П. Ільїн і П. О. Ковальов)

1. Я легко дратуюся, але й легко заспокоююся.
2. В суперечках я завжди намагаюся взяти ініціативу в свої руки.
3. Дуже часто я не отримую похвали за виконані справи.
4. Якщо мене добре не попросять, я не поступаюся.
5. Я намагаюся зробити все, щоб уникнути напруження в стосунках.
6. Якщо по відношенню до мене чинять несправедливо, то я в думках накликаю цій людині неприємності.
7. Я часто злюся, коли мені перечать.
8. Я думаю, що за мою спиною про мене погано говорять.
9. Я набагато роздратованіший, ніж здається.
10. Думка, що атака найкращий спосіб захисту, - вірна.
11. Обставини майже завжди складаються краще для інших, ніж для мене.
12. Якщо мені не подобається встановлене правило, я намагаюся його не дотримуватися.
13. Я намагаюся знайти в суперечці таке рішення, яке б задовольнило всіх.
14. Я вважаю, що добро ефективніше за помсту.
15. Кожна людина має право на свою думку.
16. Я вірю в чесність намірів багатьох людей.
17. Мене охоплює злість, коли наді мною насміхаються.
18. В суперечці я часто перебиваю співбесідника, нав'язуючи йому свою думку.
19. Я часто ображаюся на зауваження інших, навіть якщо і розумію, що вони справедливі.
20. Якщо хтось "корчить" з себе важливу персону, то я намагаюся вчинити йому наперекір.
21. Я, як правило, пропоную середню позицію.
22. Я вважаю, що фраза з мультфільму: "Зуб за зуб, хвіст за хвіст" справедлива.
23. Якщо я все обдумаю, тоді я не потребую порад інших людей.
24. З людьми, які по відношенню до мене люб'язніші, ніж я цього чекаю, я тримаюся насторожено.
25. Якщо хтось виводить мене з себе, я не звертаю на це уваги.
26. Я вважаю не тактовним не дати висловитися другій стороні.
27. Мене ображає відсутність уваги зі сторони оточуючих.

28. Я не люблю піддаватися в грі навіть дітям.
29. В суперечці я намагаюся знайти те рішення, яке влаштує обидві сторони.
30. Я поважаю людей, які не пам'ятають зла.
31. Твердження: "Одна голова - добре, а дві - краще" - справедливе.
32. Твердження: "Не обманеш - не проживеш" також справедливе.
33. У мене ніколи не буває спалахів гніву.
34. Я можу уважно і до кінця вислухати аргументи іншої сторони.
35. Я завжди ображаюся, коли серед нагороджених за якусь справу, в якій я брав участь, немає мене.
36. Якщо в черзі хтось намагається довести, що стояв переді мною, я йому не поступлюся.
37. Я намагаюся уникати загострення стосунків.
38. Часто я уявляю собі кару, на яку могли б засудити моїх кривдників.
39. Я не вважаю, що я дурніший за інших, тому їх думка для мене не указ.
40. Я осуджую недовірливих людей.
41. Я завжди спокійно реагую на критику, навіть якщо вона здається мені несправедливою.
42. Я завжди впевнено відстоюю свою правоту.
43. Я не ображаюся на жарти друзів, навіть якщо вони злі.
44. Іноді я даю можливість іншим взяти на себе відповідальність за вирішення вадливого для всіх питання.
45. Я намагаюся переконати інших, що варто прийти до компромісу.
46. Я вірю, що за зло можна відплатити добром, і намагаюся діяти у відповідності з цим.
47. Я часто звертаюся до товаришів, щоб взнати їхню думку.
48. Якщо мене хвалять, значить цим людям від мене щось потрібно.
49. В конфліктній ситуації я добре володію собою.
50. Мої близькі часто ображаються на те, що, розмовляючи з ними, я не даю їм сказати ні слова.
51. Мене не хвилює, якщо в похвалі за виконану колективом роботу не згадують моє ім'я.
52. Ведучи переговори зі старшим за посадою, я намагаюся йому не перечити.
53. У вирішенні будь-якої проблеми я надаю перевагу "золотій середині".
54. У мене негативне ставлення до людей, які прагнуть помсти.
55. Я не вважаю, що керівник повинен рахуватися з думкою оточуючих, адже відповідати за все йому.
56. Я часто боюся підступних дій зі сторони оточуючих.

57. Мене не дратує, коли люди штовхають мене на вулиці чи в транспорті.
58. Коли я з кимось розмовляю, мені кортить висловити свою думку.
59. Іноді мені здається, що життя вчинило зі мною несправедливо.
60. Я завжди намагаюся вийти з вагона швидше всіх.
61. Навряд чи можна знайти таке рішення, яке б задовольнило всіх.
62. Ні одна образа не повинна залишитися без наказаною.
63. Я не люблю, коли інші мені радять.
64. Я підозрюю, що більшість підтримує зі мною стосунки з корисних міркувань.
65. Я не вмію стримуватися, коли мені безпідставно докоряють.
66. Граючи в настільний теніс, я більше, люблю атакувати, ніж захищатися.
67. У мене викликають співчуття надміру вразливі люди.
68. Для мене не має значення, чия точка зору виявиться правильною - моя чи чужа.
69. Компроміс не завжди найкраще вирішення суперечки.
70. Я не заспокоююсь до тих пір, поки не відомщу кривднику.
71. Я вважаю, що краще порадитися з іншими, ніж приймати рішення самому.
72. Я сумніваюся в щирості слів більшості людей.
73. Зазвичай мене важко вивести з себе.
74. Якщо я помічаю недоліки у інших, я не соромлюся їх критикувати.
75. Я не бачу нічого образливого в тому, що мені говорять про мої недоліки.
76. Якщо б я був продавцем на базарі, я би не знижував ціну на свій товар.
77. Піти на компроміс - значить показати свою слабкість.
78. Чи справедлива думка, що якщо тебе вдарили по одній щоці, то треба підставити другу?
79. Я не відчуваю себе пригніченим, якщо думки інших являються більш правильними.
80. Я ніколи не підозрюю людей у нечесності.

Додаток В

Стимульний матеріал та ключ до методики дослідження задоволеності шлюбом (В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко)

1. Коли люди живуть так близько, як це спостерігається в сімейному житті, вони неминуче втрачають взаєморозуміння і гостроту сприйняття іншої людини:
 - а) правильно;
 - б) важко сказати;
 - в) неправильно.
2. Ваші подружні відносини приносять вам:
 - а) скоріше занепокоєння і страждання;
 - б) важко відповісти;
 - в) скоріше радість і задоволення.
3. Родичі і друзі оцінюють ваш шлюб:
 - а) як удалий;
 - б) щось середнє;
 - в) невдалий.
4. Якби ви могли, то змінили б щось у характері свого чоловіка (дружини):
 - а) багато чого;
 - б) важко сказати;
 - в) нічого.
5. Одна з проблем сучасного шлюбу полягає в тому, що все набридає, у тому числі й сексуальні стосунки:
 - а) правильно;
 - б) важко сказати;
 - в) неправильно.
6. Коли ви порівнюєте своє сімейне життя із сімейним життям друзів і знайомих, вам здається, що ви:
 - а) більш нещасливі, ніж інші;
 - б) важко сказати;
 - в) щасливіші від інших.
7. Життя без сім'ї, близької людини — надто дорога ціна за цілковиту свободу:
 - а) правильно;
 - б) важко сказати;
 - в) неправильно.
8. Ви вважаєте, що без вас життя вашого чоловіка (дружини) було б неповноцінним:
 - а) так;
 - б) важко сказати;
 - в) ні.

9. Сподівання більшості людей щодо шлюбу якоюсь мірою не справджуються:
- а) правильно;
 - б) важко сказати;
 - в) неправильно.
10. Тільки безліч різних обставин заважає подумати вам про розлучення:
- а) правильно;
 - б) важко сказати;
 - в) неправильно.
11. Якби повернути час, коли ви одружувалися, то вашим чоловіком (дружиною) міг би стати:
- а) хто завгодно, тільки не теперішній чоловік (дружина);
 - б) важко сказати;
 - в) можливо, що саме теперішній чоловік (дружина).
12. Ви пишаєтеся, що така людина, як ваш чоловік (дружина), поруч з вами:
- а) правильно;
 - б) важко сказати;
 - в) неправильно.
13. На жаль, недоліки вашого чоловіка (дружини) часто переважають його (її) достоїнства:
- а) правильно;
 - б) важко сказати;
 - в) неправильно.
14. Основні перешкоди для щасливого подружнього життя найімовірніше криються:
- а) у характері вашого чоловіка (дружини);
 - б) важко сказати;
 - в) скоріше у нас обох.
15. Почуття, з якими ви одружувалися:
- а) підсилилися;
 - б) важко сказати;
 - в) ослабли.
16. Шлюб знижує творчі можливості людини:
- а) правильно;
 - б) важко сказати;
 - в) неправильно.
17. Можна сказати, що ваш чоловік (дружина) має достоїнства, що компенсують його (її) недоліки:
- а) так;
 - б) важко сказати;
 - в) ні.

18. На жаль, у вашому шлюбі не все гаразд з емоційною підтримкою один одного:

- а) правильно;
- б) важко сказати;
- в) неправильно.

19. Вам здається, що ваш чоловік (дружина) часто робить дурниці, говорить невлад, недоречно жартує:

- а) правильно;
- б) важко сказати;
- в) неправильно.

20. Життя в сім'ї, як вам здається, не залежить від вашої волі:

- а) правильно;
- б) важко сказати;
- в) неправильно.

21. Ваші сімейні відносини не внесли в життя порядку й організованості, на які ви очікували:

- а) правильно;
- б) важко сказати;
- в) неправильно.

22. Помиляються ті, хто вважає, що саме в сім'ї людина найменше може розраховувати на повагу:

- а) правильно;
- б) важко сказати;
- в) неправильно.

23. Як правило, товариство вашого чоловіка (дружини) є для вас приємним:

- а) правильно;
- б) важко сказати;
- в) неправильно.

24. Щиро кажучи, у вашому подружньому житті немає і не було жодного світлого моменту:

- а) правильно;
- б) важко сказати;
- в) неправильно.

Ключ

1в, 2в, 3а, 4в, 5в, 6в, 7а, 8а, 9в, 10в, 11в, 12а, 13в, 14в, 15а, 16в, 17а, 18в, 19в, 20в, 21в, 22а, 23а, 24в.